

Osmanlı Devleti'nde Dikiş Makinesi Kullanımı ve The Singer Manufacturing Company

Emrah YILMAZ¹

Osmanlı Devleti'nde Dikiş Makinesi Kullanımı ve The Singer Manufacturing Company

Öz

Dikiş makinesi 19. yy.da önemli bir teknolojik ürün olarak icat edilmekle birlikte Osmanlı toplumu tarafından da aynı yy.ın ikinci yarısından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Bir teknoloji ithalatçısı olan Osmanlı Devleti ulaşım teknolojisinde yaşanan yenilikleri takip edebildiği gibi aynı zamanda hane içi üretimde önemli bir etkisi olan dikiş makinesinin de 1860'lardan sonra önemli bir ithalatçısı olmuştur. Bu dönemde dikiş makinelerinin Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika gibi ülkelerden ithal edildiği anlaşılmaktadır. Araştırmamızda uzun süreli bir tüketim malı olan dikiş makinelerinin Osmanlı'ya ithalatı birtakım istatistiklerle açıklanmaya çalışılacak ve bu makinelerin özellikle 19.yy.ın son yıllarından II. Meşrutiyet ve sonrasında Anadolu'da nerelerde kullanım alanı bulduğu ve Amerikan The Singer Manufacturing Company'nin geç Osmanlı toplumunda dikiş makinesi kullanımındaki etkisi ve önemi açıklanmaya çalışılacaktır.

Sewing Machine Usage in the Ottoman Empire and The Singer Manufacturing Company

Abstract

Although the sewing machine was invented in the 19th century as a significant technological product, it began to be used by the Ottoman society only in the second half of the same century. As a technology – importing state, the Ottoman Empire was able to follow the innovations in transportation technology and similarly, became a major importer of sewing machines – an item that had a considerable impact on household production – starting from the 1860s. It is understood that during this period, sewing machines were imported from countries such as France, Germany, England and the United States. In this study, the importation of sewing machines – a long term consumer good – into the Ottoman Empire will be examined through various statistical data. Furthermore, the study will explore where these machines were used in Anatolia, particularly from the late 19th century through the Second Constitutional Era and beyond and will analyze the impact and significance of the American The Singer Manufacturing Company in the adoption and spread of sewing machines in the late Ottoman society.

Anahtar Kelimeler: İthalat, Teknoloji, Dikiş Makinesi, Singer

Keywords: Import, Technology, Sewing Machine, Singer

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Article

1. Giriş

Osmanlı Devleti, 19.yy.da Avrupa ve dünya ticaretiyle yoğun ilişkiler içine girmiş ve bu ticari ilişkiler sonucu devletin ticaret hacmi gelişerek bu dönemde ticaret cari fiyatlarla 1830'da 9.000.000 Osmanlı Lirası'ndan 1910 - 13 yıllarında 45.900.000 Osmanlı Lirası'na yükselmiştir (Owen ve Pamuk, 2015: 10 - 11). Ticaret hacminin bu dönemde artış kaydetmesinde uluslararası ölçekte meydana gelen gelişmeler

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, emrah.yilmaz@siirt.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5955-8277>

önemli rol oynamıştır. Bu kayda değer gelişmelerden biri uluslararası deniz taşımacılığında meydana gelen teknik ilerleme ile bağlantılı olarak 19. yy.ın ikinci yarısından sonra daha görünür hale gelen buharlı gemilerdir. Buharlı gemiler uzun mesafeli uluslararası deniz taşımacılığı ve ticaretini hem kolaylaştırıcı hem de ticaret hacmini artırıcı bir rol oynayarak dünya limanlarını daha önce tecrübe etmedikleri bir şekilde birbirine bağlamıştır. 19. yy.da önemli bir gelişme gösteren buharlılar, 1831'den 1876'ya kadarki 45 yıllık sürede gemi kapasitelerini yaklaşık 103 kat artırmıştır (Baskıcı, 2005: 54-56). Buharlı gemilerin yük taşıma kapasiteleri yani tonajları artarken aynı zamanda buharlılar sayesinde hem insan hem de ticari emtianın taşınması da kolaylaşmıştır. Bu anlamda Avrupa ile Asya arasında transit bir ticaret merkezi olan Osmanlı toprakları da uluslararası birçok gemi şirketi ile acentesinin uğrak yerlerinden biri haline gelmiştir. Bu şirketlerden biri ünlü Avusturyalı Lloyd iken bir diğeri Fransız Messageries Maritimes şirketi idi ve bu gemi şirketleri İstanbul başta olmak üzere İzmir ve Selanik gibi limanlara 19. yy.ın ikinci yarısından sonra düzenli gemi seferleri düzenlemeye başlamışlardır (Issawi, 1980: 161 - 165). Düzenli gemi seferlerinin başta İstanbul olmak üzere Anadolu limanlarına yapılması Osmanlı'nın hem ihracat hem de ithalatında ticari ürün yelpazesini genişletmiş ve daha önce kullanılmayan veya tecrübe edilmeyen mamul veya teknolojik ürünler de ithal edilmeye başlanmıştır. İthal edilen ürünler farklı türde ve çeşitte olmasına rağmen Osmanlı Devleti, hane içi üretimde önemli bir etkisi olan dikiş makinelerini de en erken 1860'lı yıllardan itibaren ithal etmeye başlamış ve Avrupa menşeli dikiş makineleri 1860'lı yılların ortalarından itibaren Osmanlı piyasasında görünmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde dikiş makinelerinin ilk olarak ne zaman ithal edildiği ve kullanıldığını tespit etmek mümkün olmamakla beraber uzun ömürlü bir tüketim malı olan dikiş makinelerinin Fransa'da 1830 yılında üretilmeye başlandıktan sonra aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı coğrafyasında da kullanılmaya başlandığı süreli yayınlardaki reklam ilanlarından anlaşılmaktadır (La Turquie, 10 Février 1866, S. 9, 4; La Turquie, 12 Février 1866, S. 10, 4).

Bilinen ilk başarılı dikiş makinesi girişimi Fransız mucit Bartélemy Thimonnier tarafından yapılmış ve bu makine Lyonlu bu başarılı terzinin girişimleri sonrasında Avrupa'da yaygınlık kazanmıştır. Dikiş makinelerinin bu ilk örneği bile en tecrübeli terzilerden 7 kat daha fazlailmek atabiliyordu. Bu hız ve teknolojik gelişim hem atölye hem de hane içi üretime önemli bir ivme kazandırabilmiştir. Fransız mucit Bartélemy dışında Amerika'da Elias Howe da 1839 -1846 yılları arasında dikiş makinesi üzerinde çalışan mucitlerdendi ancak piyasadan umduğunu bulamayınca Elias, 1847 yılında İngiltere'ye gitmek zorunda kalmıştır. Amerika'daki asıl girişim daha sonra dünyaca bilinen bir marka haline gelecek The Singer Manufacturing Company'nin kurucusu Isaac Merritt Singer tarafından yapılmıştır. Singer'in geliştirdiği makine düz ve dikey hareket eden bir dikiş iğnesine sahipti ve bu açıdan çok daha kullanışlı olmakla beraber bu makine 1850'lerden itibaren bilinen bir ticari emtia haline gelmiştir (Emiroğlu, 2017: 167 - 169). Amerikan şirketi olarak ortaya çıkan The Singer Manufacturing Company veya Singer Sewing Machine Company 1850'lerdeki ilk girişimlerden sonra Amerikan pazarında önemli bir rol oynamaya başlamış ve 1860'ların başlarında ABD pazarında üstünlüğü ele geçirmiştir. Dönemin tanıkları Singer dikiş makinesinin bu başarısını büyük bir coşkuyla karşılarken aynı zamanda dikiş makinesinin sanatı ilerleten, üretimi rasyonelleştiren ve ülkenin refahını yükselten bir araç olarak görmüşlerdir (Köse, 2016: 177 - 178). Singer'in Amerika'daki bu başarısı Avrupa'daki girişimlerle aynı paralelde gelişme göstermemiş ve 1865 yılına kadar Avrupa pazarı kısmen sürüncemede kalmıştır; ancak 1865 yılında şirket George Neidlinger adında ve daha 22 yaşında bir kişiyi Osmanlı coğrafyasının da dâhil olduğu Avrupa'dan sorumlu genel yönetici yapmıştır. Neidlinger'in Avrupa'da sorumlu olduğu ülke ve bölgeler Almanya, Avusturya, Rusya, İskandinav ülkeleri, Hollanda ve tüm güney Avrupa ile Osmanlı'yı kapsıyordu. Neidlinger haricinde Londra'da görev yapan William Woodruff da şirketin Avrupa'daki diğer yöneticisiydi. Bu ikili Singer'in hem Avrupa hem de dünyaya açılmasında önemli rol oynarken şirketin denizaşırı piyasalarda gelişmesinden de sorumluydular. Singer'in Osmanlı pazarına girmesinde ve etkili olmasında Neidlinger'in tecrübeleri önemli rol oynamış ve 1865 - 1902 yılları arasındaki 37 yıl

boyunca Neidlinger bu görevinde kalarak Osmanlı pazarını ve tüketici eğilimlerini yakından takip etme fırsatı bulmuştur (Davies, 1969: 312 - 315; Godley, 2006: 271, 280 - 281).

Singer'le beraber Osmanlı piyasasında diğer ülkelerin dikiş makinesi markaları da Osmanlı pazarında 1880'lerden sonra görünmeye başlamış ve başta başkent İstanbul olmak üzere Anadolu'da bir kullanım alanı bulabilmişlerdir. Bu makineler arasında özellikle Alman yapımı makineler önem kazanmıştır. Alman markaları arasında Muller, Seidel, Koechir, Naumann ve Wertheimer gibi dikiş makinesi üreticileri bulunmaktaydı. ABD menşeli Singer ile Alman yapımı bu makineler 19. yy.ın sonlarına doğru Osmanlı pazarı için rekabet halindeydiler (Fesch, 1999: 527 - 528). Osmanlı pazarı her ne kadar yabancı şirketlerin rekabetine sahne olsa da dikiş makinelerinin kullanımı Osmanlı toplumunda hemen benimsenmemiş ve makinelerin hane içi üretim için kullanılması ancak 1880'lerden sonra mümkün olabilmiştir. Dikiş makinelerinin 1880'lerden sonra daha görünür olması ve toplum tarafından benimsenmesi 20. yy.ın ilk yıllarında ve özellikle de II. Meşrutiyet yıllarında kayda değer bir ivme kazanmıştır. Devlet ise bu dönemde dikiş makinelerini daha çok askeri amaçlarla kullanma yoluna gitmiştir. Bu minvalde devletin 1870'li yıllardan itibaren yurt dışından makine ithal ettiği anlaşılmaktadır. Daha çok askeri amaçlarla kullanılmaya başlanan dikiş makineleri 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nda olduğu gibi Erzincan'daki ayakkabı fabrikasına getirilerek ordunun kışlık bot ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda dikiş makinesinin hız ve teknik kolaylığı sayesinde orduya aylık 40.000 çift bot üretilmesi söz konusu olmuştur (Quataert, 1992: 22 - 23). Osmanlı'nın askeri amaçlarla dikiş makinesi kullanımı 1880'lerin ortalarında da devam etmiştir. 1885 yılına ait bir belgede Harbiye Nezareti için Glasgow'daki The Singer Manufacturing Company'den makine talebinde bulunulduğu ve bu durumun şirkete bildirildiği anlaşılmaktadır (BOA. HR. SFR.3. 307/51). Dikiş makinelerinin askeri amaçlar dışında sivil amaçlı ve hane içi üretim amacıyla kullanımında Singer gibi şirketlerin 20. yy.ın ilk yıllarında Osmanlı coğrafyasında uyguladıkları acentelik sistemi, taksitli satış ve yedek parça imkânları ile Mamüretü'l - Aziz veya diğer bir ismiyle Harput gibi yerlerde 1900 yılında tesis ettikleri antrepolar önemli bir yer oynamıştır (BOA. HR. TH. 318/24).² Şirketin uyguladığı bu sistem sayesinde dikiş makineleri 1900'lerden itibaren İzmir'den Basra'ya kadar uzanan Osmanlı coğrafyasında kullanım alanı bulabilmiş ve Singer Konya örneğinde olduğu gibi II. Meşrutiyet'e doğru bir tekel haline gelebilmiştir (Baskıcı, 2009: 45). Singer ayrıca yabancı şirketlerle işbirliğine de girerek İstanbul'da olduğu gibi ünlü Fransız Orosdi - Back³ Şirketi'ni Singer dikiş makinelerinin satışı için bir antrepo olarak kullanmıştır ve bu anlamda dikiş makinelerinin satışında gayrimüslim Osmanlı tebaası aracı bir rol oynamıştır (Kupferschmidt, 2004: 202 - 203). Her ne kadar gayrimüslim tebaa, 20. yy.a doğru bazı alanlarda aracı olmaktan çıkıp kendi ticaret evlerini kurup ithalatı kendi başlarına yapmaya başlamışsa da aynı durumun dikiş makinesi gibi teknolojik ürünlerde olduğunu söylemek güçtür (Baskıcı, 2009: 43 - 44). Dikiş makinesi kullanımının Osmanlı coğrafyasında 1880'lerden sonra görünür bir hâl aldığı ve II. Meşrutiyet'le birlikte önemli bir ivme kazandığı yukarıda da ifade edilmişti. II. Meşrutiyet'e değin uzanan bu gelişme seyri dikiş makinelerinin yurt dışından belli miktarlarda ithalatıyla mümkün olmuştur.

² Singer'in Anadolu'daki makine satışı, tesis ettiği acente/şubeler ile taksitli satış gibi detaylara çalışmanın daha sonraki başlığında yer verilecektir.

³ Orosdi - Back Şirketi'nin hikâyesi Yahudi kökenli ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nda yaşayan Adolf Leon Orosdi ve Herman Back'in Macaristan'ın imparatorluktan ayrılması için yaptığı isyana katılmalarıyla başlamıştır. Bu iki arkadaş daha sonra 1849 yılında isyanın bastırılmasından sonra Osmanlı'ya iltica edip sığınma talebinde bulunmuşlardır. Osmanlı, bu iki Avrupalı subayı kabul edip orduda görevlendirmiştir. Bu ikili daha sonra İstanbul'da Ömer Efendi ismiyle bir mağaza açmış ve bu mağaza 1855 yılında faaliyetlerine başlamıştır. İlk olarak Galata'da faaliyetlere başlayan bu mağaza daha sonra Sirkeci'de Sümerhan'a taşınmış ve Orosdi - Back mağazası adını almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İşisağ, 2019: 1 - 34.

2. Teknolojik Bir Ürün Olarak Osmanlı Devleti’nde Dikiş Makinesi İthalatı

Osmanlı Devleti, 19.yy.da Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeleri başta ulaşım teknolojileri olmak üzere yakından takip edebilmiş ve bu anlamda toplumsal fayda ve katkı sağlayacak ürünleri ithal etmekten geri durmamıştır. Bir teknoloji ithalatçısı olan Osmanlı Devleti, özellikle 1880’lerden itibaren Avrupa ve Amerika’dan dikiş makineleri gibi düşük düzeyli teknoloji⁴ ithalatını gerçekleştirirken başkent İstanbul bu noktada bu ithalatın merkezi olmuş ve İstanbul aynı şekilde tüketim alışkanlıklarının da değişim gösterdiği ilk yerlerden biri olmuştur. Bu değişim ve teknoloji ithalatının 1880’lerdeki izini sürebilmek yerli ve yabancı süreli yayınlar aracılığıyla mümkündür. İlgili süreli yayınlarda Avrupa’nın en iyi fabrikalarında üretilen sık, sağlam ve gelişmiş dikiş makinelerinin Osmanlı halkının hizmetine sunulduğu reklam içeriklerinden anlaşılmaktadır. Yine aynı yıllarda özellikle Galata Bölgesi’nde günümüzde Bankalar Caddesi olarak bilinen mahalde başta Alman ve Amerikan yapımı olmak üzere Fransız ve Avusturya - Macaristan üretimi dikiş makineleri ile diğer birçok teknolojik ürünün satış ve gösteriminin yapıldığı mağazalar bulunmaktaydı (Indicateur Oriental, 1888: 63, 68). 1880’lerin sonundaki yabancı süreli yayınlardaki dikiş makinesi reklamları daha çok Galata - Pera çevresinde belli bir sosyoekonomik gelire sahip kişilere hitap ederken yerli basın daha çok Müslüman ahaliyi ön planda tutan ve buna göre şekillenen bir reklam anlayışına sahipti (Sarioğlu, 2011: 40 - 42).

1880’lerin sonunda artık yerli ve yabancı basının önemli bir içeriği haline gelen Avrupa - Amerika yapımı dikiş makinelerinin ithalatını miktar veya değer olarak takip edebilmek 1890’ların başından itibaren mümkündür. Osmanlı’nın ticaret yaptığı ülkeler, Osmanlı ile olan ticari ilişkilerinin önemine binaen hazırladıkları konsolosluk veya ticaret raporlarında ithalatın içeriğine dair istatistiki bilgi içeren önemli kaynaklar hazırlamışlardır. Bu kaynaklar, Osmanlı’nın gerçekleştirmiş olduğu teknoloji ithalatının hangi boyut ve düzeyde gerçekleştiği hakkında da değerli bilgiler vermektedir. Bu minvalde, dikiş makinesi ithalatının 1891 yılında İzmir Limanı’na ihraç edilen önemli ürünler arasında yer aldığı görülmektedir. Buna göre bu yıl 188 adet ve 1.504 £ değerinde İngiltere’den olmak üzere toplamda 718 adet ve 5.744 £ değerinde dikiş makinesi yurt dışından ithal edilmişti (Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the year 1891 on the Trade of Smyrna and District, 1892: 6).⁵ İzmir ticaret raporlarına yansıyan dikiş makinesi ithalatında İngiltere önemli bir yere sahip olmakla birlikte İngiltere’de üretilen makineler Amerikan şirketi Singer’in amblemini taşıyordu. Bu nedenle her ne kadar makinelerin çıkış ülkesi olarak İngiltere gözüксе de ithal edilen makineler Singer amblemi taşıyan ve şirketin 1867 yılında ABD dışında ilk fabrikasını açtığı Glasgow’da ürettiği ürünlerdi (Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the year 1905, 1906: 175; Davies, 1969: 314; Godley, 2006: 272).⁶

İzmir Limanı’na uluslararası gemi taşımacılığı ile gelen dikiş makinesi ithalatı 1890’ların sonraki yıllarında da kayıt altına alınmıştır. Buna göre limana 1894 yılında toplam 922 adet ve 7.336 £ değerinde dikiş makinesi ithal edilmiştir. Bu ithalata bakıldığında 297 adet ile Avusturya - Macaristan 1. Sırada, 244 adet ile Almanya 2. sırada yer alırken 173 adet ile İngiltere 3. sırada yer almaktaydı. İlgili raporda Osmanlı limanlarından ve Mısır’dan da dikiş makinesi ithal edildiği belirtilmişse de Osmanlı’nın bir teknoloji ithalatçısı olduğu ve dikiş makinesi gibi mamul ürün üret(e)mediği bilinen bir gerçektir (Report for the year 1894 on the Trade of Smyrna, 1895: ekli ithalat tablosu). Osmanlı veya Mısır limanlarından Anadolu limanlarına makine ithalatı yapılıyor gibi gözükmemesinin sebebi ise yurt dışından ithal edilen ürünlerin İstanbul, İzmir ve Beyrut gibi limanlara geldikten sonra burada bulunan komisyoncular

⁴ Düşük düzey teknoloji ithalatı kavramı Donald Quataert’a aittir. Quataert’ın 1992’de yayımlanan eserinde Osmanlı’nın bir teknoloji ithalatçısı olmakla birlikte düşük düzey teknoloji ithalatı da gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Quataert, 1992: 15 - 25.

⁵ İngiliz konsolosluk raporları bundan sonra Report for /on the year kısaltması ile verilecektir.

⁶ Amerikan ticaret raporları bundan sonra CR US FC During the year kısaltması ile verilecektir.

tarafından satın alınıp daha sonra tekrar diğer Osmanlı limanlarına ihraç edilmesi idi. Komisyoncular tarafından diğer limanlara gönderilen ürünler kayıtlara Osmanlı ürünleri olarak kaydedilmiş ve mamul ürünlerin menşei sorunu ortaya çıkmıştır (Report for the year 1894 on the Trade of Aleppo, 1895: 5).

Osmanlı coğrafyasına dikiş makinesi ithalatı önemli bir ithalat limanı olan İstanbul üzerinden 1890'larda devam etmiştir. 1893 - 96 yılları arasında dikiş makinesi ithalatı bilimsel ve müzik enstrümanları başlığı altında birlikte verilmiş ve makineler için ayrı bir istatistik verilmemiştir. Ancak ilgili yıllara bakıldığında değer olarak 50.000 - 94.000 £ arasında bir ithalatın olduğu göze çarpmaktadır (Report on the Trade of Constantinople, 1898: 29 - 30). Bu dönemde dikiş makinesi ile birlikte ayrıca dikiş iğnesi ve dikiş makinesi iğnesi de ithal edilmiştir. Aşağıdaki tablo 1'de 1893 - 1896 yılları arasında İstanbul Limanı'na ithal edilen dikiş iğnesi ile dikiş makinesi iğnesi hacim ve değer olarak verilmiştir.

Tablo 1. 1893 -1896 Yılları Arası İstanbul Limanı'na İthal Edilen Dikiş ve Dikiş Makinesi İğnesi

Yıllar	İthalat Değeri [£]	İthalat Miktarı [Ton]
1893	12.647	33.2
1894	10.147	25.9
1895	9.460	21.5
1896	7.352	16.7
Toplam	39.606	97.3

(Kaynak: Report on the Trade of Constantinople, 1898: 29 - 30).

İstanbul Limanı ile birlikte Mersin Limanı'na da 1890'ların sonuna doğru dikiş makinesi ithal edilmiştir. Mersin Limanı'na 1896, 1898 - 99 yılları arası yapılan ithalatın değeri ve menşei tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. 1896, 1898 - 99 Yılları Arası Mersin Limanı'na İthal Edilen Dikiş Makinelerinin Değeri ve Menşei

Yıllar	İthalat Değeri [£]	İthalatın Menşei
1896	480	Avusturya - Macaristan
1898	2.080	Amerika
1899	195	Amerika
Toplam	2.755	

(Kaynak: Report for the year 1896 on Trade of Aleppo & Adana, 1897: 15; Report for the year 1898 on Trade of Aleppo, 1899: 11; Report for the year 1899 on Trade of Aleppo, 1900: 13).

Yukarıdaki tablo 2'den görüldüğü üzere 20. yy.a doğru Mersin Limanı'na ithal edilen dikiş makinelerinde Amerikan ürünleri önemli bir rol oynamıştır. Amerika'dan ithal edilen bu makinelerin Singer'in ürettiği makineler olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak söz konusu dikiş makinesi ve Amerikan üretimi olduğu için bu ürünlerin Singer'e ait olduğu söylenebilir (Tablo 2'deki kaynaklar).

Dikiş makinesi ithalatının yoğunlaştığı 1890'ların son yılları aynı zamanda Osmanlı pazarında etkin bir rol oynamak isteyen yabancı ülkelerin ciddi rekabetine de sahne olmuştur. Bu yıllarda özellikle Almanya, Amerika, Fransa ve Avusturya - Macaristan gibi ülkeler arasında ciddi bir rekabet yaşanmıştır. Rekabetin varlığı doğal olarak pazar talepleri ile bağlantılıyken yabancı şirketler daha çok makine satabilmek için çeşitli satış stratejileri de geliştirmeye başlamıştır (Report for the years 1897 - 99 on the Trade and Commerce of Smyrna, 1900: 8). Uluslararası bir rekabete sahne olan Osmanlı pazarı 1890'lardan itibaren özellikle Amerikan üretimi dikiş makinelerinin piyasada önemli oranda görüldüğü tarihsel bir sürece tanıklık etmiştir. Bu dönemde kendi kayıtlarına yansıdığı kadarıyla Amerika Anadolu'nun birçok mahalline dikiş makineleri ihraç edebilmiştir. Bu anlamda, 1890'ların sonunda daha demiryoluyla doğrudan bağlantısı olmayan Sivas gibi bölgeler bile bu teknolojik ürünü yakından tanıma

fırsatına sahip olmuşlardır. 1899 yılında yazılan bir ticaret raporundan anlaşıldığı kadarıyla Sivas'a yaklaşık 4.500 \$ değerinde Amerika ve Avrupa menşeiili dikiş makinesi ihraç edilmişti. Bu yıl ayrıca Erzurum gibi görece uzak bir vilayete de makineler ihraç edilebilmişti. Erzurum'a Amerika'dan ihraç edilen makinelerin değeri 1.500 \$ kadardı ve bu anlamda ABD mamul ürünlerinin Anadolu'nun en uzak bölgelerine bile 1890'ların sonunda ulaştığı söylenebilir. Erzurum'a ihraç edilen makine fiyatlarına bakıldığında bunların daha makul fiyatlarla tüketiciye sunulduğu görülmektedir. İthal edilen makineler, 4.5 ile 28.00 \$ arasında bir fiyat aralığında satılmaktaydı. Bu anlamda makinenin türüne göre yani el ile çevrilen, pedallı ve ticari amaçlı kullanılan makinelerle göre bir talep bulunmaktaydı. Makine fiyat aralıklarının bu denli yüksek olması da yine bu talebin şekillendirdiği bir süreçti (CR US FC During the year 1899, Vol I, 1900: 975, 977 - 979, 1000, 1009).

Dikiş makinesi ithalatı ve satışı Anadolu'nun en uzak bölgelerine uzanırken 20.yy.ın ilk yıllarında da makine ithalatı çoğu zaman artarak devam etmiştir. Bu anlamda 1899 - 1901 yılları arasında Mersin Limanı'na yapılan dikiş makinesi ithalatının miktarı ve bu ithalatın menşei tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 1899 - 1901 Yılları Arası Mersin Limanı'na Yapılan Dikiş Makinesi İthalatı ve Menşei

Yıllar	İthalat Değeri [£]	İthalatın Menşei
1899	195	Amerika
1900	12.120	İngiltere
1901	1.200	-----
Toplam	13.515	

(Kaynak: Report for the year 1900 on the Trade of Vilayet of Aleppo, 1901: 13; Report for the year 1901 on the Trade of Aleppo and Adana, 1902: 16, 20).

Yukarıdaki tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere Mersin Limanı'ndaki dikiş makinesi ithalatı 20. yy.ın ilk yıllarında süreklilik göstermektedir. Mersin Limanı'na gelen mamul ürünler Çukurova Bölgesi başta olmak üzere Kuzey Suriye ve Güney Anadolu'ya kadar gönderilebiliyordu. Kuzey Suriye yani Halep ve civarı ile Güneydoğu Anadolu'ya kadar açılan Mersin Limanı'ndaki makine ithalatı daha sonraki yıllarda devam etmiş ve 20. yy.ın ilk yıllarında Osmanlı toplumunda dikiş makinelerine ciddi ve sürekli bir rağbetin olduğu kayıtlara yansımıştır. Bu rağbet ve sürekliliği Diyarbakir Vilayeti gibi yerlerde de gözlemlemek mümkündür. Diyarbakir ve mülhakatında Mersin'den gelen mamul ürünlere ciddi bir talep söz konusuydu. 1900 yılında Diyarbakir'da 2.310 \$ değerinde 76 adet dikiş makinesi satılmıştır. 20. yy.ın başında ithal edilen bu makineler genellikle ABD üretimiydi ve bunlara bölgede ciddi bir talep vardı. Amerikan malı dikiş makinelerinin bölgede popülerleşmesinde çeşitli faktörler rol oynamıştır. Bunlardan biri Mamüretü'l – Aziz veya Harput bölgesinde Singer'in tesis ettiği acenteydi. Bu acente 1900 yılında tesis edilmiş ve tesis edildikten sonra bölgedeki makine satışını ciddi anlamda tetiklemiştir. Harput'ta kurulan bu acente Malatya, Arapkir, Diyarbakir ve Musul'a uzanan geniş bir coğrafyada satışlarını sürdürmüş ve 1900 yılını takip eden 15 ayda toplam 332 dikiş makinesi satarak 9. 710 \$ net kâr elde etmiştir. Bu bölgede ABD mamul ürünlerine ciddi bir talep olmasında Harput ve civarından Amerika'ya yapılan göçün de önemli bir etkisi bulunmaktaydı. Bu bölgede özellikle gayrimüslim Ermeni toplumunun 20. yy.ın ilk yıllarında ABD'ye göç etmesi Amerikan üretimi mamul ürünlere talebi artırırken aynı zamanda Amerika'nın bölgedeki nüfuzunu da artırmıştır. Ayrıca Amerikan misyonerlik faaliyetleri ile eğitim kurumları ya da diğer bir ifadeyle Amerikan kolejlerinin hem bölgede hem de Tarsus gibi mahallerde önemli bir etkisi söz konusuydu. Bu durum Amerikan mamul ürünlerin talebini artıran diğer bir faktör olarak dikkat çekmektedir (CR US FC During the year 1901, Vol I, 1902: 1050 - 1051, 1058, 1064; Halifeoğlu, 2007, s. 26-31). Güneydoğu Anadolu'da bulunan mahallerde makine satışlarının artmasında ayrıca Singer'in Mamüretü'l- Aziz/Harput'taki acentesi adına çalışan şubelerinin de önemli bir katkısı olmuştur. 1902 yılında Singer'in Diyarbakir'da bir şube tesis ettiği anlaşılmaktadır. 1902 yılından itibaren hizmete giren bu şubenin teknolojik ürünlerin bölgede dağıtımında önemli bir rolü bulunmaktaydı. Singer'e bağlı bu şube, dikiş makinesi ithalatını direkt olarak gerçekleştirerek

aradan komisyoncu gibi ara elemanları kaldırmıştır. İlgili yıllarda birçok mamul ürün veya ticari emtia tüccarlar tarafından İstanbul, İzmir, Halep, Mersin ve Beyrut gibi yerlerden getirilirken ve tüm dağıtım şebekesinde komisyoncular aktif rol oynarken Singer bu tür aracı kişilere başvurmada tüm ithalat ve distribütörlük görevini bu bölgede ifa edebilmiştir. Diyarbakır şubesi Mardin ve Urfa gibi görece daha yakın yerlerdeki satışı da tetiklemiştir. 20. yy.ın bu ilk yıllarında bölgede dikiş makinesine ciddi bir talep söz konusuydu ve bu durum şirketin Irak topraklarında da Singer'e bağlı şubeler tesis etmesine sebep olmuştur. Bu şubeler Musul ve Bağdat'ta tesis edilmiş ve 1902 yılında ise bunlara son olarak Basra şubesi eklenmiştir. Irak coğrafyasındaki Singer şubelerinin makine kullanımını artırdığına dair önemli veriler bulunmaktadır (CR US FC During the year 1902, Vol I, 1903: 1117, 1120 - 1121).

Amerika'nın Diyarbakır Vilayeti ve Irak coğrafyasındaki faaliyet ve etkisi bu bölgedeki Singer markalı dikiş makinesi satışını da kolaylaştırmıştır. Bu anlamda makine satışlarına bakıldığında Harput ve civarında 1901 yılında 102, Malatya'da 49, Arapkir'de 14, Diyarbakır'da 76, Musul'da 64 ve Bağdat da 27 dikiş makinesinin satıldığı kayıtlara yansımıştır. Singer'in Harput'ta açılan acentesi yine bu dönemde makine satışını artırıcı bir rol oynamıştır. Bu acente yerli gayrimüslim bir tüccarın elinde bulunurken yardımcı bir kadın da bu acentede çalışmaktaydı. Singer'in bu acentesi yerli gayrimüslim tüccar tarafından işletilirken bu gayrimüslim faktörün etkisiyle olsa gerek Singer daha önce bölgede popüler olan Alman ve İngiliz yapımı dikiş makinelerini piyasadan kaldırabilmiştir. Harput'taki acente bu açıdan bölgede ciddi bir üstünlük sağlarken satışlar üzerinden belli bir komisyon da almaktaydı. Burada çalışanlara aylık bir ödeme yapılırken acente yetkilisi 30 \$; yardımcı kadın ise yaklaşık 13 \$ civarında bir maaş alabiliyordu (CR US FC During the year 1901, Vol I, 1902: 1058, 1064, 1070). Singer'in bölgedeki etkisinin daha sonraki yıllarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda 1902 yılındaki istatistiklere bakıldığında bu Amerikan şirketinin güneydoğu ve Irak coğrafyasındaki makine satışının artış eğilimi taşıdığı görülmektedir. 1902 yılında Singer'in Güneydoğu Anadolu ile Irak topraklarındaki makine satışı tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Singer'in 1902 Yılında Güneydoğu Anadolu ile Irak Topraklarındaki Makine Satışı

Yer /Bölge İsmi	Makine Adedi
Mamüretü'l –Aziz	140
Diyarbakır	65
Musul	115
Bağdat	80
Toplam	400

(Kaynak: CR US FC During the year 1902, Vol I, 1903: 1127).

Singer'in 1902 yılındaki tüm şubelerinden yapılan makine satışının tutarı yaklaşık 11.000 \$ civarındaydı ve yine 1902 yılında bölgedeki farklı şubelerde 500'ün üzerinde dikiş makinesi depolarda hazır bir şekilde bulunmaktaydı. Bölgedeki makine satışları başlangıçta büyük ölçüde elle çevrilen hafif makinelerle yönelik gelişirken daha sonra daha pahalı olan dişli makineler Diyarbakır Vilayeti ile civarında revaç bulmuştur. Dikiş makinelerinin bu bölgede revaç bulmasında Singer'in uyguladığı taksitli satış önemli bir rol oynamış ve şirket bölgede önemli bir satış trendi yakalamıştır. Dönemin Amerikan ticaret raporlarında Singer'in bu başarısı takdir edilirken şirketin kısa süre içerisinde tüm yabancı rekabeti ortadan kaldırdığı ve sadece birkaç yıl içinde geniş bir coğrafi alanda ticari faaliyetlerde bulunduğu, bulunabildiği belirtilmiştir. Dönemin gözlemcileri, bu başarının diğer Amerikalı şirket ve üreticiler için de bir örnek teşkil etmesini dilemekteydiler (CR US FC During the year 1902, Vol I, 1903: 1127).

Amerika'nın mamul ürün ve makine ihracatı Harput ve güneydoğuda devam ederken 20. yy.ın ilk yıllarında Mersin Limanı üzerinden dikiş makinesi ithalatının devam ettiği görülmektedir. Bu anlamda 1903 yılında limana 18.525 £ değerinde çoğunluğu İngiltere'den olmak üzere dikiş makinesi ithalatı

gerçekleştirilmiştir. Mersin Limanı üzerinden yapılan dikiş makinesi ithalatı 1899 - 1903 yılları arasında ortalama 8.369 £ değerinde olmuştur. Bu hususta Mersin üzerinden yapılan makine ithalatının sürekli olduğu ve dikiş makinelerine Osmanlı Anadolu'sunda bir talebin olduğu anlaşılmaktadır. 1903 yılında İngiltere'den başka ABD'den de dikiş makinesi ithal edilmiştir. Nicel olarak ne kadar makinenin ithal edildiği kayıtlara geçmezken ABD'den 1.680 £ değerinde Avusturya - Macaristan'dan da 215 £ değerinde makine ithalatının yapıldığı anlaşılmaktadır (Report for the year 1903 on the Trade of Aleppo and Adana, 1904: 18, 20). Mersin Limanı'ndaki bu makine ithalatı dalgalı bir seyir izleyerek 1904'te 6.000 £ civarında gerçekleşmiştir. İthal edilen makinelerin Mısır'dan geldiği kaydedilmişse de yukarıda da ifade edildiği üzere bu tür mamul ürünler Port - Said, İskenderiye, İstanbul veya Beyrut gibi mahallere ithal edildikten sonra diğer Osmanlı limanlarına tekrar ihraç ediliyordu, bundan dolayı kayıtlara bunlar her ne kadar Mısır veya Osmanlı ürünleri olarak kaydedilmişlerse de bunlar Batı veya ABD menşei ürünlerdi (Report for the year 1904 on the Trade of Aleppo and Adana, 1905: 10).

Osmanlı coğrafyasında 20. yy.ın ilk yıllarında ve özellikle de II. Meşrutiyet Dönemi'ne doğru dikiş makinesi kullanımı ve ithalatında bir artış trendi göze çarpmaktadır. Mersin Limanı üzerinden yapılan ithalata bakıldığından 1905 yılı dikiş makinesi ithalatı açısından önemli bir zaman dilimidir. Bu yıl yapılan ithalat toplam 138.500 £ olarak gerçekleşmiştir. Bu ithalatın 88.500 £ İngiltere'den 50.000 £ ise ABD'den yapılmıştır. Bir önceki yıl yani 1904 yılıyla karşılaştırıldığında makine ithalatında %1.792 bir artış söz konusudur. Makine kullanımının artış kaydetmesinde Anadolu'daki yerel faktörler ile yerel sanayi gelişiminin bir etkisinin olup olmadığı istatistiklerden anlaşılmamaktadır. Bu artışın Mersin Limanı üzerinden yapılan ithalatla ilgili olduğu ve tüm Anadolu coğrafyası için genelleştirilemeyeceği de belirtilmelidir (Report for the year 1905 on the Trade of Aleppo, 1906: 10). II. Meşrutiyet'e doğru dikiş makinelerine olan talebin ilerleyen yıllarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda yine Mersin Limanı üzerinden yapılan ithalat 1908 ve sonrasında Kayseri gibi iç bölgelere kadar yayılmıştır. Kayseri ve Yozgat gibi iç kesimler Mersin Limanı'ndan gelen ithalatı belli düzeyde tüketiyorlardı. Ayrıca yine Mersin Limanı üzerinden yapılan ithalat Adana, Pozantı ve Niğde gibi mahaller tarafından da çekiliyordu. 1908 yılında Anadolu'daki dikiş makinesi ithalatında Singer'in önemli bir hegemonyası söz konusuydu ancak bu yıllarda özellikle Alman şirketlerinin Singer'in bu hegemonyasına karşı bir rakip olarak bölgede varlık gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu yıllarda dikiş makinesi kullanımının artmasındaki en önemli nedenlerden biri olarak makinelerin ucuz olması gösteriliyordu. Örnek olarak 1908 yılında Alman yapımı – ki kaynakta ismi verilme de muhtemelen Pfaff markasıydı - en ucuz dikiş makinesi nakit ödenmesi halinde yaklaşık 3 £ idi; 3 aylık taksitli satış fiyatı ise yine 3 £ 10 şiline denk gelmekteydi. Bu yıl Mersin, Adana, Pozantı ve bu bölgelere bağlı kasaba merkezlerinde 5.000 £ değerinde dikiş makinesinin satıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölgede Singer markası adı altında satılan makineler üç çeşitti ve bunlar el, ev içi ve esnaf makineleri olarak isimlendirilmekteydi. Bunların fiyatları da çeşitlilik gösterirken el ile kullanılan 5 £, ev içi kullanılan makine 9 £ ve esnaf tarafından ve daha çok ticari amaçla kullanılan makineler ise 10 ile 12 £ arasında bir fiyat skalasında satılmaktaydılar. Singer'in dünya çapındaki satışlarında olduğu gibi Anadolu'daki makine satışlarında da ev içi yani hane üretimine yönelik makineler önemli bir yer tutmaktaydı. Hane içi üretime dair kayda değer bir gelişmeyi yansıtan bu satışlar, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'daki hanehalkının %10'unun dikiş makinesine sahip olmasıyla sonuçlanmıştır (Report for the year 1908 on the Trade of Adana, 1909: 10, 21; Godley, 2024: 31).

Haneîçi üretimde önemli bir etkisi olan ve ev içi üretimde kullanılan makinelerle beraber Singer'in dikiş makinelerini genellikle diğer markalara göre daha pahalıya sattığı bilinen bir gerçekliktir. Singer, dikiş makinelerini genellikle daha pahalı satmakla beraber makinelerin tasarım açısından bir üstünlüğünün olmadığı ve dikiş makinesi üretiminde de şirketin teknolojik bir lider ol(a)madığı son yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Godley, 2006: 267 - 268). Bu fiyat farkına rağmen Singer'in Anadolu'da rağbet görmesinde şirketin ticari markası yani ismi ve bu ismin Anadolu'da popülerlik

kazanması önemli bir rol oynamıştır. Singer'in bu popülaritesi, şirketin makine satışının belli bir süreklilik göstermesi için çeşitli ödeme planları geliştirmesini beraberinde getirmiştir. Singer, bu ödeme planlarını Anadolu coğrafyasının birçok mahallinde uygulayabilmiş ve bu anlamda bir marka değeri yaratabilmiştir. Bu minvalde ödeme planlarına bakıldığında ödemelerin haftalık veya aylık yapılabildiği ve haftalık yapılan ödemelerde 10 kuruş aylık ödemelerde ise yaklaşık 37 kuruş gibi bir miktarın verildiği görülmektedir (Report for the year 1908 on the Trade of Adana, 1909: 10, 21).

Mersin Limanı üzerinden yapılan dikiş makinesi ithalatı ve limanın hinterlandını oluşturan bölgelerde dikiş makinelerinin kullanımı ve satışı üzerinde durduktan sonra Anadolu'nun bir diğer önemli limanı olan İzmir Limanı üzerinden yapılan ithalat üzerinde durulacaktır. İzmir Limanı aracılığıyla Batı Anadolu'ya da önemli miktarda dikiş makinesi ithalatı gerçekleşmiştir. Bu anlamda İzmir'e 1900 – 04 yılları arası yapılan dikiş makinesi ithalatı tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İzmir Limanı'na 1900 - 1904 Yılları Arası Yapılan Dikiş Makinesi İthalatının Değeri ve Menşei

Yıllar	İthalat Değeri [£]	İthalatın Menşei
1900	6.898	İngiltere, ABD, Almanya ve Avusturya - Macaristan
1901	2.646	"
1902	4.527	"
1903	3.822	"
1904	2.512	"
Toplam	20.405	

(Kaynak: Report for the year 1901 on the Trade of Smyrna, 1902: 13; Report for the year 1902 -03 on the Trade of Smyrna, 1903: 15; Report for the year 1904 on the Trade of Smyrna, 1905: 11, 17; Report for the year 1905 on the Trade of Smyrna, 1906: 13).

Tablo 5'ten de anlaşılacağı üzere İzmir Limanı'ndan yapılan ithalat Mersin Limanı ithalatında olduğu gibi dalgalı bir seyir izlemekteydi, bununla beraber dikiş makinesi ithalatında bir sürekliliğin olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde dikiş ipliği ithalatı da önemli bir yekûna varmıştı. Buna göre yaklaşık 1.200 £ değerindeki dikiş ipliği bu yıllarda İngiltere'den ithal edilmişti. Dikiş ipliği genel olarak 20. yy.ın ilk yıllarında Osmanlı topraklarına İngiltere'den gelmekteydi ve bu anlamda İngiltere'nin bu üretim alanında bir öncülüğü bulunmaktaydı (Report for the years 1902 – 03 on the Trade and Commerce of Smyrna, 1903: 15; Report for the year 1901 on the Trade of Smyra, 1902: 13). İzmir Limanı üzerinden yapılan dikiş makinesi ithalatı 20.yy.ın diğer yıllarında devam ederken dikiş makinesi kullanımı Batı Anadolu ve İç Batı Anadolu Bölgesi'nde bulunan mahallerde dikiş ipliği tüketimini önemli oranda artırmıştır. 1903 yılındaki rakamlar göz önüne alındığında pamuk, yün ve dikiş ipliği ithalatı yaklaşık olarak 200.865 £ değerinde gerçekleşmiş ve bu rakamın 144.881 £'i direkt olarak İngiltere'den ithal edilmiştir. Bu anlamda İngiltere, diğer bölgelerde olduğu gibi İzmir ve Batı Anadolu Bölgesi'nde de bu alandaki üstünlüğünü uzun yıllar devam ettirebilmiştir (Report for the year 1904 on the Trade of Smyrna, 1905: 11, 17; Report for the year 1905 on the Trade of Smyrna, 1906: 13).

İzmir Limanı üzerinden yapılan ithalat Mersin Limanı'nda olduğu gibi özellikle II. Meşrutiyet yıllarına doğru artış eğilimi göstermektedir ve dikiş makinesi ithalatı artık ağırlık birimi cinsinden ton olarak da verilmeye başlanmıştır. Buna göre 1905'te 50 ton ağırlığında ve 3.743 adet; 1906'da 81 ton ağırlığında 3.652 adet ve 1907'de ise 67 ton ağırlığında 4.745 adet dikiş makinesi yurt dışından ithal edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında ise İzmir Limanı'na 52 ton ağırlığında 3.942 adet dikiş makinesi ithal edilmiştir. Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere İzmir üzerinden yapılan ithalat belli bir seviyeyi yakalamış ve bu oran 1908'e kadar devam etmiştir (Report for the year 1907 on the Trade of Smyrna, 1908: 18; Report for the year 1908 on the Trade of Smyrna, 1909: 15). İzmir Limanı'ndan yapılan ithalatı Birinci Dünya Savaşı öncesi 1912 yılına kadar da takip edebilmek mümkündür. Bu

noktada 1908'den sonraki ve 1909 - 1912 yıllarını kapsayan 4 yıllık dönemle ilgili istatistiki bilgiler aşağıdaki tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. 1909 - 1912 Yılları Arası İzmir Limanı'na Yapılan Dikiş Makinesi İthalatı⁷

Yıl	İthalat Değeri [£]	İthalat [Adet/Ton]	Miktarı	İthal Edilen Ülkeler
1909	1.088	5.192/78		Almanya, Fransa, Avusturya – Macaristan ve ABD
1910		5.490/81		
1911		9.848/155		
1912		/157		

(Kaynak: Report for the year 1909 on the Trade of Smyrna, 1910: 39; Report for the year 1910 – 11 on the Trade of Smyrna, 1911: 18; Report for the year 1911 – 12 on the Trade of Smyrna, 1912: 20; Report for the year Ending July, 1913, on the Trade of Smyrna, 1914: 11).

Yukarıda verilen tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere Birinci Dünya Savaşı'na doğru makine ithalatı nicel olarak artış kaydetmiştir. İzmir Limanı'na yapılan dikiş makinesi ithalatı 1905 yılında miktar olarak 50 ton civarındayken 1912 yılında 157 tona kadar yükselmiştir. Dönemle ilgili kaynaklarda dikiş makinesinin özellikle 1908 ve sonrasında Osmanlı toplumunda oldukça rağbet gördüğü ve popülerleştiği belirtilerek Osmanlı piyasasında birkaç dikiş makinesi markasının bulunduğu bahsedilmiştir. Yine bu dönemde özellikle ABD üretimi dikiş makinelerine ciddi bir rağbet olduğu anlaşılmaktadır (Report for the year Ending July, 1913 on the Trade of Smyrna, 1914: 11, 20; Annuaire Oriental, Vol I, 1912: 1 - 2; Annuaire Oriental, Vol I, 1914: 1).

İzmir Limanı'ndan yapılan ithalatın yanında önemli bir ithalat limanı ve tüketim merkezi olan İstanbul Limanı'ndan yapılan makine ithalatı da bu yıllarda önemli bir raddeye varmıştır. Bu anlamda 20. yy.ın ilk yıllarından itibaren ithalatın miktar ve değerini takip edebilmek mümkündür. 1904 yılında İstanbul'a yapılan dikiş makinesi ithalatında ABD'nin önemli bir etkisi bulunmaktaydı. Bu yıl dikiş makinesinin ithalat değeri yine ABD'den ithal edilen margarin ile birlikte 2.156.100 \$ olarak verilmiştir. ABD'den ithal edilen diğer ürünlerin toplam değeri ise 1.800.000 \$ olarak tahmin edilmekteydi. Bu anlamda ABD'nin Osmanlı ile olan dış ticaretinde dikiş makinesi ithalatının önemli bir yere geldiği görülmektedir. ABD mamul ürünleri Liverpool, Hamburg, Rotterdam ve Trieste gibi limanlara uğradıktan sonra Osmanlı topraklarına ulaşabildiği için ABD - Osmanlı ticaretinin net rakamlarını verebilmek mümkün değildir ve ikili ticaretin verilen rakamların üzerinde olduğu söylenebilir (Report for the year 1905 on the Trade of Constantinople, 1906: 21). ABD - Osmanlı ilişkilerinin belli bir ivme kazandığı 20. yy.ın ilk yıllarında 1905 sonrasında dikiş makinesi ithalatının iç bölgelerde bulunan Konya Vilayeti ve bu vilayete tâbi sancak ve kazalarda yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu yaygınlık Singer'in Konya ve çevresindeki faaliyetleriyle doğrudan bağlantılıydı ve şirket bu yıllarda bölgede bir tekel haline gelebilmişti, bu tekelleşmede şirket tarafından sunulan ücretsiz tamir - bakım ile makinelerin kurulum hizmetleri önemli bir rol oynamıştı. Bu dönemde İstanbul üzerinden Konya'ya dikiş makinesi ithalatının değer cinsinden karşılıkları verilmiştir. 1906 yılında Konya merkez sancağına 2.200 £, Karaman'a 200 £, Ereğli'ye 300 £, Akşehir'e 500 £ ve toplamda ise 3.200 £ değerinde dikiş makinesi ithalatı gerçekleştirilmiştir. Konya'ya 1907 yılında ise 2.430 £ değerinde 430 adet dikiş makinesi satılmıştır. Bu makinelerden 300 tanesi Konya merkeze, 50 tanesi Akşehir, 40'ar tanesi ise Ereğli ve Karaman'a gönderilmiştir. 1907 yılında Konya piyasasına Singer dışında Alman yapımı makinelerin girdiği de kaydedilmiştir. Bu anlamda Singer her ne kadar bölgede tekel haline gelmişse de Almanya'nın

⁷ 1909 – 12 arasındaki 4 yıllık süreçte makine ithalatı bazı kaynaklarda değer bazılarında ise miktar olarak verilmiştir.

bölgedeki nüfuzu Alman şirketlerinin Konya ve çevresinde etkili olabildiğini sağlıyordu. Yine bu yıllarda dikiş ipliği ithalatı da önemli bir miktara ulaşmıştı. 1905 -06 yılları arasında İstanbul gümrüğüne 325.624 £ değerinde iplik ithalatı gerçekleşmiştir. Bu ithalatın 171. 532 £'i İngiltere'den yapılmış ve İngiltere bu alandaki üstünlüğünü sürdürmüştür (Report for the year 1905 on the Trade of Constantinople, 1906: 21; Report for the year 1906 on the Trade of Constantinople, 1907: 30, 35; Report for the year 1907 on the Trade of Constantinople, 1908: 5, 32, 35).

İstanbul Limanı'na yapılan ithalat II. Meşrutiyet'in ilk yılı 1908'de hem miktar hem de değer olarak ciddi bir artış göstermiştir. Bu yıl dikiş makinesi ve parçaları toplam 71.000 £ değerinde ve 1.126 ton olarak ithal edilmişti. Bu ithalatın 1.031 tonu veya 63.000 £ değerindeki kısmı İngiltere veya İngiltere bağlı ülkelerden gelmişti. Bu anlamda 1908 yılındaki dikiş makinesi ithalatında İngiltere ve bağlı ülkeler İstanbul Limanı için %91.5'lik bir paya sahipti. İngiltere'nin İstanbul Limanı'na makine ithalatı 1910'lu yıllara doğru da devam etmiştir (Report for the year 1908 on the Trade of Constantinople, 1909: 19; Report for the year 1912 on the Trade of Constantinople, 1913: 31). 1910 ve sonrasındaki yıllarda dikiş makinesi ithalatı önceki yıllardan miktar ve değer olarak artış kaydetmiştir. İstanbul Limanı üzerinden 1910 - 1911 yılları arasında yapılan ithalatın miktar ve değeri aşağıdaki tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. 1910 - 1911 Yılları Arası İstanbul Limanı'na Yapılan Dikiş Makinesi İthalatı

Yıl	İthalatın Değeri [£]	İthalat Miktarı [Ton]	İngiltere'den İthal Edilen [Ton/£]	İthal Edilen Ülkeler
1910	133.000	1.565	506/50.000	İngiltere, ABD
1911	191.000	1.812	760/81.000	İngiltere, ABD
Toplam	324.000	3.377	1.266/131.000	

(Kaynak: Report for the year 1912 on the Trade of Constantinople, 1913: 30 – 31; Report for the year 1913 on the Trade of Constantinople, 1914: 19).

İstanbul Limanı'na yapılan ithalattan da anlaşılacağı üzere 20.yy'ın ilk yıllarından itibaren artış kaydeden dikiş makinesi ithalatı, 1905 yılında 50 ton civarında seyrederken 1908 yılında 1.126 ton ve 1911 yılına gelindiğinde 1.812 ton raddesine varmıştır, bu durum sadece İstanbul Limanı üzerinden yapılan ithalatı göstermektedir. Bu anlamda 1904 - 05 sonrasında Osmanlı toplumunda dikiş makinesine ciddi bir talep olduğu görülmektedir. Osmanlı toplumundaki bu talep 1910'lu yıllarda genellikle İngiltere, ABD ve kısmen de Alman şirketleri tarafından karşılanıyordu (Report for the year 1912 on the Trade of Constantinople, 1913: 30-31; Report for the year 1913 on the Trade of Constantinople, 1914: 19). Bu talebin doğrudan sonuçları arasında yer alan dikiş makinesi satış şube sayıları da bu talebi doğrulamaktadır. Bu anlamda 1912 yılına gelindiğinde sadece Singer'in Osmanlı topraklarındaki şube sayısı 350 idi ve bu şubeler tüm imparatorluğa yayılmıştı (Annuaire Oriental, Vol I, 1912: 1). Singer'in şube sayısı dikiş makinesi kullanımının 1914 öncesi belli bir seviyeye geldiğini açık bir şekilde kanıtlamaktadır. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki başlıkta Osmanlı İmparatorluğu'nda dikiş makinesi kullanımı üzerinde durulacaktır.

3. Osmanlı Devleti'nde Dikiş Makinesi Kullanımı ve The Singer Manufacturing Company'yi Etkisi

Osmanlı Devleti her ne kadar Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirememiş bir devlet olsa da bulunduğu coğrafyanın jeopolitik konumu Avrupa'daki teknolojik ve bilimsel gelişmeleri yakından takip etmesine fırsat vermiştir. Bu hususta alan yazınında uzun zaman üzerinde durulan geri kalmışlık kavramı birçok alanda olduğu gibi teknoloji ithalatı ve kullanımı için de geçerli değildir. Osmanlı Devleti'nin üretim sektöründen ulaşım teknolojilerine kadar birçok alandaki yenilikleri takip edebilme potansiyeli

bulunmaktaydı (Quataert, 1999: 24 – 37; Köse, 2016: 177 – 181).⁸ Teknolojik yenilikleri takip edebilme potansiyeli yüksek olan Osmanlı, 19. yy.ın önemli buluşlarından dikiş makinesinin özellikle 1850'lerden itibaren uluslararası piyasalarda görülmesinin ardından kendi coğrafyasına da ithal etmeye başlamıştır. Osmanlı toplumunda dikiş makinesi kullanımı 1860'lardan itibaren görünür bir hâl almış ve dönemin süreli yayınlarında dikiş makinesi reklamları boy göstermeye başlamıştır. Bu dönemde çeşitli Avrupa ülkelerinden ithal edilen makinelerin özellikleri ve kullanımlarına dair bilgiler de bu reklam ve ilan içeriklerinde verilmeye başlanmıştır (La Turquie, 12 Février 1866, S. 10, 4; Cooper, 1976: 29 - 30).

1860'lardan itibaren Osmanlı toplumu tarafından kullanılmaya başlanan dönemin bu teknolojik ürünleri Osmanlı'da hem sivil hem de askeri amaçlarla kullanılagelmıştır. Devletin dikiş makinelerini kullanımı daha çok askeri amaçlarla ve savaş yıllarındaki zaruretlerle bağlantılı olarak geliştiği yukarıda ifade edilmişti. (BOA. HR. SFR.4. 401/52; Quataert, 1992: 22 - 23). Dikiş makinelerinin Osmanlı'da kullanımı esas olarak sivil alana yönelikti ve bu anlamda 1880'ler dikiş makinelerinin yaygınlaşmaya başladığı bir zaman dilimi idi. Bu yıllarda özellikle Singer gibi makine üreticileri makinelerin teknik özellikleri tanıtmak, makinelerin kullanımı hakkında kamuoyunu bilgilendirmek için çeşitli talimatnameler yayımlamışlardır. Bu talimatnamelerden biri de 1882 yılında yayımlanmıştır. Zengin bir görsel malzeme ile desteklenen bu talimatnamede masuranın sarılmasından makinelerin yağlanmasına, dikiş iğnesi ve ipinin takılmasına kadar her şey çok ayrıntılı bir şekilde tüketicilere tanıtılmıştı. Bu tür şirketler bu yayınlar aracılığıyla tüketici eğilimlerini de gözlemleme fırsatı buluyorlardı. George Neidlinger'in imzası talimatnamenin ilk sayfasında yer alırken Singer'in Kuzey ve Doğu Avrupa'daki şubelerinden Neidlinger'in sorumlu olduğu ve Singer'in yine Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınan bir marka olduğu talimatnameden anlaşılmaktadır (Singer Dikiş Makinelerinin Suret-i İstimaline Hâvi Talimatname, 1882: 1 - 10).

1882'deki bu talimatnamenin yayımlanmasında Singer'in Osmanlı pazarında önemli bir rol oynamasına sebep olan ve 1881 yılında İstanbul'da açılan ilk şubenin önemli bir etkisi söz konusuydu. 1880'lerin başına kadar Osmanlı topraklarındaki satışlar daha çok bağımsız acenteler tarafından gerçekleştirilirken 1881'de bu şubenin açılması İstanbul'daki makine satışlarının bir yansıması olarak okunabilir. Şirketin İstanbul'u tercih etmesi doğal olarak bir tesadüf değildi. İstanbul, 19. yy.ın sonlarında 1.000.000'a yaklaşan nüfusuyla önemli ve kârlı bir tüketim merkezi olmakla birlikte diğer Osmanlı bölgeleri için de bir dağıtım ve pazarlama merkezi olarak aynı oranda önemli görülüyordu. Singer'in 1881 yılında tesis ettiği bu şubeden sonra şirketin İstanbul ve çevresindeki şube sayıları 1880'lerin sonuna doğru anlamlı bir artış kaydetmiştir. Bu şubeler, 1887 - 89/90 yılları arasında Beyoğlu'nda Pera bölgesinde 203 ve 343 numarada, Galata'da Billur Sokağı'nda, Yeni Cami ve Mahmud Paşa semtlerinde, Üsküdar'da Çarşıboyu 22 numara gibi adreslerde bulunmaktaydı. Bu açıdan şirketin 8 - 9 yıllık bir zaman diliminde İstanbul ve çevresinde önemli derecede bir şube ağı kurabildiği görülmektedir (Köse, 2016: 181 - 182, 184). 1903 yılındaki bir belgeden Beyoğlu Pera⁹ 343 numarada bulunan mağazanın üst katında büyük bir salonun olduğu ve burada kadınların el işleri ile ilgilenerek birtakım ürünler meydana getirdiği ve bu büyük salonda sergi açıldığı anlaşılmaktadır. Bu örnekte de görüldüğü üzere makine kullanımı kadın emeğinin daha görünür bir hâl almasında aracı bir rol oynamıştır (BOA. ZB. 362/16). Yine bu mağaza, 1905 yılında meydana gelen Yıldız Suikastı sırasında şirket çalışanlarından Belçikalı George'un suikast girişimi için mağaza dolaplarında sakladığı silah ve dinamit gibi ateşli silahların tutulmasına da şahitlik etmiştir. Bu anlamda şirketin yabancıları veya

⁸ Quataert'ın 1999 yılında yayımlanan ilgili eseri Osmanlı üretim/imalat sektörü üzerinde yapılan en kapsamlı akademik çalışmalar arasında yer alırken Osmanlı'nın teknoloji ithalatı ve takibi konusunda üretim teknolojileri alanındaki gayretini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Quataert, 1999: 24 – 44. Ayrıca dikiş makinesi kullanımı ve Singer özelinde geliştirilen stratejiler için de Köse'nin Türkçeye çevrilen eseri değerli bilgiler vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, 2016: 177 – 194.

⁹ Kaynaklarda Pera genellikle Grande rue de Pera ismi ile anılmaktadır.

gayrimüslim Osmanlı tebaasını istihdam etmeye yönelik politikaları devletle şirketi karşı karşıya getirip önemli sorunlar teşkil edebiliyordu (BOA. BEO. 2688/201594). Singer'in yabancı veya gayrimüslim Osmanlı tebaasını istihdam ettirmesi Yıldız Suikastı hadisesinde olduğu gibi şirketin devletle ilişkilerine ciddi anlamda ket vururken aynı zamanda çeşitli kısıtlamaları da beraber getirmiştir. Bunlardan biri daha önce izin verilen Osmanlı armasının şirket şubelerine asılmasından vazgeçilmesi idi. Singer'in başkent İstanbul'da bulunan şubelerine Osmanlı armasını asmaları için izin verilmiş ve bu izin Anadolu'da bulunan diğer şubelere de teşmil edilmişti ancak 1905 yılında yaşanan Yıldız Suikastı ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler Osmanlı Devleti'ni bu izni yeniden revize etmeye yöneltmiştir (BOA. Y. MTV. 282/6).

Singer'in yabancı ve yerli gayrimüslim Osmanlı tebaasından kişileri istihdam etmesi veya bunlara öncelik tanıyor olması birçok başka sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda şirket çalışanlarının bazı siyasal olaylara karıştıkları da görülmüyordu. Bu hususta özellikle Ermeni meselenin önemli bir boyuta vardığı 1896 yılında Singer'in Bursa şubesi yöneticisi Martin isimindeki kişinin Bursa Ermeni komitesiyle ilişkisi tespit edilmiş ancak Martin'in mağazasında Alman bir fabrikanın eşyalarını sattığı anlaşıldığından bu durum Dersaadet Almanya konsolosluğuna bildirilmiştir (BOA. DH. TMIK.M. 22/58). Gayrimüslim Osmanlı tebaası siyasi birtakım olayların içinde yer almakla birlikte son dönem Osmanlı toplumunda dikiş makinesi gibi teknolojik bir aracın kullanımında da önemli bir role sahipti. Bu konuda Singer ve diğer makine üreticilerinin gayrimüslim tebaayı istihdam etmekteki istekleri önemli bir rol oynamış ve bunlar Batılı şirketlerin temsilcisi olup acentelik görevini yürütmüşlerdir. Gayrimüslim tebaa Batılı şirketlerle Osmanlı toplumu arasında aracı bir rol oynarken aynı zamanda dikiş makinesi gibi makinelerin kullanımını artırıcı bir rol de üstlenmiştir. Bu hususta hem başkent İstanbul'da hem de Anadolu'nun diğer birçok mahallinde tesis edilen şubelerde müdür, yardımcı elemanlar ile müstahdemlerin genellikle Ermeni veya Rum Osmanlı tebaası kişilerden meydana geldiği görülmektedir. Edirne'den Sivas'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada Ermeni ve Rum tüccarlar dikiş makinesinin satışında doğrudan rol oynamaktaydılar (BOA. DH. MKT. 2351/119; BOA. DH. MKT. 2330/43; BOA. DH. ŞFR. 247/52).

Gayrimüslim tebaanın teknoloji ithalatı ve kullanımı konusunda aracı olmasına Anadolu'nun birçok yerinde şahit olunmaktadır. Bunlardan biri Edirne Vilayeti idi. Singer, Edirne merkezinde 1897 yılında aktif bir şekilde çalışan ve satış yapan bir şubeye sahipti, bu şube Ermeni bir tüccar olan Karabet Asadvaryan tarafından işletiliyordu. Buradaki şube bölgenin dikiş makinesi alımında önemli bir rol oynamıştır. Singer'in bölgedeki satışları ile makine kullanımına bağlı olarak 1910'lu yıllara gelindiğinde Edirne Vilayeti'nin Mustafa Paşa gibi kaza merkezlerine de şubeler tesis edilmiştir. Bu anlamda özellikle 20. yy.ın ilk yıllarında bölgede ciddi bir talebin olduğu söylenebilir. Bu talebin doğrudan nedenlerini tespit etmek mümkün olmamakla beraber Edirne'nin İstanbul'a yakın olması ve ulaşım kolaylığı makineleşmeyi tetikleyen nedenler arasındaydı (BOA. DH. MKT. 2084/100; BOA. HR. HMS. İŞO. 13/2). Edirne Vilayeti ve kazalarında yaşanan durumun benzeri Hüdavendigar Vilayeti ve vilayete bağlı kazalarda da yaşanıyordu. Bu noktada Bursa'da 1896 yılından itibaren şirketin bir şubesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu şubenin başında Martin adında gayrimüslim bir tüccar bulunurken bu kişi Ermeni komitacılarla işbirliği içinde hareket etmiştir (BOA. DH. TMIK.M. 22/58). Yine Hüdavendigar Vilayeti'ne tâbi Bandırma gibi deniz ulaşımının mümkün olduğu yerlerde de Singer şubeler açmaktan geri durmamıştır. Bandırma'daki şubenin başında da diğer örneklerle benzer olarak Ermeni bir tüccar bulunmaktaydı ve bu şube 1898 yılından itibaren bölgede makine satışı gerçekleştiriyordu (BOA. DH. MKT. 2351/119). Bu mahaller dışında Alaşehir gibi kazalarda da Singer'in şubeler kurduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda makine ithalatında da ifade edildiği üzere İzmir Limanı üzerinden gelen makineler Batı Anadolu'dan başlayarak Konya gibi iç kesimlere kadar gönderilebiliyordu. Alaşehir'de kurulan şube bölgedeki makine kullanımını artırırken aynı zamanda Anadolu halkının satın alma gücü ve makine kullanımı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu anlamda kayıtlara yansıyan bir örnek bu

süreci izleme imkânı sunmaktadır. Bilindiği üzere Singer özellikle taksitli satış ile dikiş makinesi kullanımını yaygınlaştırmış ve bu anlamda öncü bir şirket olmuştur. Singer, taksitli satış uygulamasını Alaşehir’de uygularken makine sattığı bazı kişilerin ödemeleri zamanında yapmamasından dolayı süreç hukuki bir boyuta taşınmış ve şirketin Anadolu’da uyguladığı bu satış sisteminin ayrıntıları ortaya çıkmıştır. Buna göre, şirket Osmanlı ahalisi ile köylüsünün satın alma gücü ve gelir seviyesini göz önüne bulundurarak taksitli satış ön plana alan bir satış organizasyonu teşkil etmiştir. Bu taksitli satışta şirket ile tüketiciler arasında bir mukavelename hazırlanırken bu mukavelenamede makinelerin Singer’in malı olduğu ve 3 Mecidiye peşin ve aydan aya 2’şer Mecidiye ödenmesi şartıyla *makinelere gayr-ı muayyen bir müddetle* ahaliye kiralandığı kaydedilmiştir. Ancak her ne kadar resmi kayıtlara belirsiz bir zaman diliminde makinelerin kiraya verildiği belirtilmişse de aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere makineler 12 aylık taksitler halinde kiraya veriliyordu. Kiralanan makinelerin ücretleri 15 günden fazla bir zaman zarfında ödenmediğinde veya mukavele hükümleri ifa olunmadığı zaman şirketin dikiş makinelerini istirdad/geri alma hakkı bulunurken ahalinin o güne değin ödediği taksit bedelleri de geri verilmiyordu. Bu durum Osmanlı ahalisini mağdur ettiği için kiralamadan vazgeçilerek makinenin bedeli ne kadar zaman ve kaç taksitle ödenebilecekse %6 oranında bir zam yapılarak her taksit ödemesi geldiğinde bedelinin ödenmesi ön görülmüştü. Ancak ahalinin dikiş makinesi üzerinde herhangi bir mülkiyet hakkı bulunmadığı gibi onları satın almak ve satmak gibi mülkiyet ilişkisine dayanan bir hakkı da bulunmamaktaydı. Şirketin satış organizasyonu bu şekilde gelişirken ahaliyi korumaya yönelik de birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre ahali dikiş makinelerinin ücretini zamanında ödeyemediği zaman mahkemeye başvurma hakkına sahip olabilecekti (BOA. HR. TH. 318/24).

Alaşehir ve çevresinde yaşanan bu durum hakkında şirketin İzmir’de bulunan müdürüne tebliğ yapıldığı gibi Anadolu’nun diğer mahallerinde bulunan memur ve çalışanlarına da bu durum bildirilmiştir. Alaşehir örneğinde olduğu gibi Singer, 1900’lü yılların başında dikiş makinelerini 27 Mecidiye gibi bir fiyata satmaktaydı ve şirket 3 Mecidiye’yi peşin alırken geriye kalan 24 Mecidiye ise 12 aylık taksitler halinde ödeniyordu. Bu 12 aylık taksitli ödemenin sonunda ise dikiş makinesi tümüyle müşteriye mal ediliyordu. Ancak her kim 12 aylık taksiti tamamen ödemez veya bir taksiti dahi zamanında ödemez veya ödeyemezse Singer, makineleri geri alma hakkını kendinde saklı tutuyor ve o güne kadar ödenen taksitlerin de geri ödemesini yapmıyordu. Bu satış yöntemi her ne kadar birçok şikâyetle sebep oluyorsa da şirketin ahali ile mukavele teati etmesi devletin bu konudaki müdahalesini imkânsız kılmış ve devlet kayıtlarına da yansıdığı şekliyle *buna bir şey denilemeyeceği* belirtilmiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere şirket her ne kadar 20. yy.ın başında uluslararası bir niteliğe kavuşmuş ve çokuluslu bir şirket niteliğine haiz olmuşsa da satış politikaları yerel koşullara ve halkın satın alma gücüne göre şekilleniyordu (BOA. HR. TH. 318/24; Jones, 2005: 76 vd; Yılmaz, 2024: 191 - 192).¹⁰ Alaşehir dışında Singer, önemli bir ticaret limanına sahip olan İzmir’de de şubeler tesis edebilmiştir. 1901 yılında aktif olduğunu bildiğimiz bu şubenin de tüketici davranışlarını yönlendirmek için Osmanlı arması taktığı bilinmektedir. Şirketin ayrıca İzmir’e bağlı Menemen Kazası’nda da 1910’lu yıllarda şubesi bulunmaktaydı. Menemen’deki şubenin başında Osmanlı tebaasından Rum tüccar Marcarian bulunmaktaydı ve bu şube 1910’deki boykot hareketinden de olumsuz etkilenmişti. Singer’in İzmir’deki şube sayısı İzmir ve civarındaki makine satışlarıyla bağlantılı olarak 1910’lu yıllarda 4’e ulaşmıştı (BOA. DH. MKT. 2550/140; Denovo, 1963: 40; Kurnaz Şahin: 2022: 318 -319).

Son dönem Osmanlı toplumunda dikiş makinesi kullanımı sadece Batı Anadolu ve Marmara ile sınırlı kalmamış Singer aracılığıyla birçok yerde satış mağazaları tesis edilebilmiştir. Singer’in II. Meşrutiyet’e

¹⁰ Son dönem çokuluslu şirketler ve küresel kapitalizmi konu edinen önemli örneklerden biri Jones tarafından kaleme alınmıştır. 2005 yılında yayımlanan eserde, 19.yy.ın sonlarından itibaren Alman Siemens şirketi ile beraber Singer’in çokuluslu şirketlerin öncüleri olduğu ve her ne kadar Singer Amerikan şirketi olsa da İngiltere’nin Glasgow kentinde tesis ettiği fabrika ile yurt dışında üretim faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve bu anlamda 1885’ten sonra yer küre üzerinde daha görünür bir hal aldığı belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Jones, 2005: 20, 76 – 77.

doğru şube sayısı 200 olarak tahmin edilmektedir. Şirketin bu başarısı aynı zamanda ABD ticaretinin görece gücünü göstermesi bakımından önemliydi ve bu başarı Standart Oil Co. ile Western Electric Co. gibi ABD’li şirketlerin Osmanlı Devleti’nde ticari faaliyet yürütmelerini de kolaylaştırmıştır. Bu tür şirketlerin Osmanlı toplumunda varlık gösterebilmeleri Osmanlı’nın teknoloji kullanımı konusunda isteğini ve Batı medeniyetinin simgeleri olarak kabul edilen makineleri benimsediğini de kanıtlar niteliktedir (Kocabaşoğlu, 1989: 10 - 13; Denovo, 1963: 40; Yılmaz, 2024: 192 - 193). Singer’in 20.yy.ın ilk yıllarındaki acentelerine bakıldığında Sivas’taki acentenin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Sivas’taki şubenin başında şirketin istihdam politikasına uygun olarak gayrimüslim Osmanlı tebaasından Ohannes Sivasliyan adında bir Ermeni tüccar bulunuyordu ve 1900 yılına gelindiğinde bu şubenin Sivas merkez ve civarında makine satışında aktif bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Sivas, daha önce de belirtildiği üzere dikiş makinesi ithalatında 1890’ların sonundan itibaren bir talebin olduğu bir mahaldi ve bu anlamda buradaki şubenin varlığı bölgedeki satış trendini açıklar niteliktedir (BOA. DH. MKT. 2301/102). Sivas ve çevresindeki bu makine kullanımı daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve 1907’ye gelindiğinde 11.000 \$ değerinde makine ithal edilmiştir. İthal edilen makineler Singer ticari markasını taşıırken Singer’in makine kullanımına yönelik politikaları bölgede ciddi olarak hissedilmiştir. Bu anlamda Sivas’taki şube bölgede bulunan Çorum ve Merzifon gibi Singer’in ve dolayısıyla Amerika’nın hem ticari hem de eğitim alanında etkili olduğu mahallerde de satış gerçekleştiriyordu. Ohannes Sivasliyan, Sivas’taki şubenin direktörü olarak hareket ederken aynı zamanda Çorum şubesinin de maslahatgüzarı olarak görev yapmaktaydı. 1902 yılında Merzifon şubesinin aktif bir şekilde bulunduğu ve Çorumla beraber bölgedeki makine satışını yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu şubeler Singer’in Sivas ve mülhakatındaki varlığının somut birer kanıtıydı. Bu bölge aynı zamanda Amerikan kolejlerinin de bulunduğu bir coğrafyaydı ve bu yönüyle Singer’in bölgede bu tür kurumların hem varlığı hem de desteğiyle daha rahat bir şekilde ticari faaliyetlerini sürdürdüğü söylenebilir (CR US FC During the year 1907, Vol I, 1908: 608; BOA. DH. MKT. 521/61).

Singer’in makine kullanımını artırmak için Doğu Anadolu’da bulunan mahallerde de şubeler açtığı bilinmektedir. Bu şubeler 1900 yılında Mamüretü’l – Aziz, Malatya ve Arapkir’de tesis edilmişti. 1900 yılındaki bir belgeden bu şubelerin aktif olup bölgede makine satışını gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu şubeler, Osmanlı’da aktif ticari faaliyette bulundukları için genellikle şubelerine Osmanlı armasını takma isteğinde bulunuyorlardı. Tüketici eğilimlerini yönlendirme amacı taşıyan bu tür davranışlar simge ve semboller üzerinden halkın güven ve itibarını kazanma amacına yönelikti. Ayrıca dikiş makinelerinin satışını artırmak için bir reklam olarak kullanılan devlet arması dönemin siyasi ve konjonktürel - Ermeni meselesi ve Yıldız Suikastı gibi - olaylarıyla da içe içe geçebiliyordu. Bununla birlikte Singer gibi uluslararası şirketler bulundukları bölge ve coğrafyalara göre satış politikalarını belirlerken yerel hükümetin de desteğini almaya çalışıyorlardı. Bu anlamda şirket 1901 yılında ticari faaliyetlerini ve ticari markasını korumak adına Osmanlı Devleti’nden irade aldığını ve Anadolu’daki satış ve dağıtım organizasyonunun bu şekilde idare edildiğini iddia etmiştir (BOA. DH. MKT. 2421/99; CR US FC During the year 1901, Vol I, 1902: 1073 - 1074; Deringil, 2014: 47 - 48; Akay, 2012: 8 - 9). Singer gibi yabancı şirketler her ne kadar Osmanlı Devleti ile ikili ilişkiler geliştirip ticari faaliyetlerini bu şekilde devam ettirdiklerini iddia etseler de bu tür şirketlerin Osmanlı Devleti’ndeki hukuki varlığı uzun yıllar önemli bir sorun olmuştur ve Singer de bu kuralın dışında değildir. Devlet belgelerine yansıyan haliyle 1906 yılında bile şirketin Ticaret ve Nafia Nezareti’ne kayıtlı bir şirket olmadığı belirtilmiştir. Singer’in devlet belgelerinde kayıtlı olmadığı şirket çalışanlarının yakalarına dikmiş oldukları levhalarda Osmanlı armasını kullanmaları dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Devlet yöneticileri Osmanlı arması kullanımının padişahın izin ve iradesiyle mümkün olacağını belirtirken ticari bir şirketin kimseye danışmadan bu şekilde hareket etmesinin gayr-i caiz olduğunu ifade etmiş ve yapılan tetkikler neticesinde *Singer dikiş makinesi kumpanyası namıyla Dersaadet’te bir kumpanyanın vücuduna dair nezaretçe kayd olmadığından alamet-i mezkurenin ref’i hususunun şehremanet celilesine işarı bildirilmiştir* (BOA. DH. MKT. 1130/20).

Dikiş makinesi kullanımı yukarıda verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere genellikle Singer'in faaliyetleri sonucu Anadolu coğrafyasında gelişme göstermiştir. Şirket bu anlamda Batı Anadolu'dan Doğu ve Güney Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alanda şubeler tesis etmiştir. Bu şubelerden biri de makine kullanımının 1908 öncesi belli bir seviyeye ulaştığı Konya Vilayeti ve bu vilayete tâbi mahallerdi. 1904 yılında Konya merkezde aktif olan bu şubenin başında şirketin vekili umumisi Mardiros Nikogosyan bulunmaktaydı (BOA. DH. MKT. 882/2). Singer, ticari faaliyetlerini normal koşullar altında sürdürmek için özellikle dönemin padişahı II. Abdülhamit'in cülûs-ı hümayunlarını veya özel günlerine ayrı bir önem ve ehemmiyet vermiştir. Bu minvalde yine 1904 yılında Konya merkezde bulunan Hamidiye İnas Mektebi ile Hamidiye Sanayi Mektebi'ne birer ayaklı dikiş makinesi göndermiş ve bu iki makine ilgili kurumlara şirket tarafından padişahın tahta çıkışı adına hediye edilmişti. Bununla birlikte Konya'da bulunan şubenin çeşitli eğitimcileri ve muallimleri de istihdam ettiği anlaşılmaktadır. Bu muallimlerden birinin ilgili okullara uygun zamanlarda gönderileceği taahhüt edilmiş ve bu durum Konya Maarif Müdüriyeti tarafından gerekli mercilere bildirilmiştir. Bu anlamda Konya örneğinde olduğu gibi şirket makine kullanımını yaygınlaştırmak adına eğitim kurumlarını da aracı hale getirmiş veya getirebilmiştir (BOA. MF. İBT. 151/49). Konya gibi iç Anadolu platosu dışında Singer Akdeniz ve güney Anadolu'da da şubeler tesis etme yoluna gitmiştir. Bu şubelerden biri Mersin'de açılmıştır, 1902 yılında aktif olarak çalışan mağazanın diğer şubeler gibi Osmanlı arması takmak istediği kayıtlara yansımıştır. Şirket tarafından Mersin şubesine gönderilen Osmanlı arması ile tuğraya Mersin gümrük idaresi elkoyarken bunlar bir süreliğine de şirkete iade edilmemiştir (BOA. DH. MKT. 569/8; Akay, 2012: 9).

Singer, Mersin dışında Güneydoğu Anadolu'da bulunan merkezlerde de şubeler tesis etmiş ve makine kullanımını artırma yoluna gitmiştir. Bu merkezlerden biri Diyarbakir Vilayeti ve bu vilayete bağlı Mardin Sancağı idi. Bu bölgede 20. yy.ın ilk yıllarında ABD ve Avrupa menşei makinelere ciddi bir talep söz konusuydu. Bu talebin oluşmasında Mardin'de bulunan Amerikan misyonerlerine yönelik kurumun önemli bir etkisi söz konusuydu. Bu kurum, ABD üretimi dikiş makinesi, mobilya, elbise ve kitap gibi birçok ticari emtiayı ABD'den getiriyordu (CR US FC During the year 1903, Vol II, 1904: 513). Diyarbakir merkez sancağında da dikiş makinesi kullanımı 20. yy.ın ilk yıllarında belli bir seviyeye ulaşmıştı. Bu bölgede satılan dikiş makineleri Singer ticari markasının amblemini taşıyan makinelerdi. Bölgede Singer'in makinelerine talebin varlığı şirketi 1902 yılında Diyarbakir'da bir şube tesis etmeye götürmüştür. 1902 yılında tesis edilen bu şube, bölgede özellikle dikiş makinelerinin kullanımı ile o dönemin teknolojik ürünlerinin dağıtımında önemli bir rol oynamış ve Mardin ile Urfa gibi görece yakın bölgelere de bu şube makineler göndermiştir (CR US FC During the year 1901, Vol I, 1902: 1050 – 1051; CR US FC During the year 1902, Vol I, 1903: 1117, 1120 – 1121). 1902'de tesis edilen şubenin 1908 yılına doğru satışlarının devam etmiş ve 1908 yılında 1.120 \$ değerinde ABD'den makine ithal edilerek bu şubede satışa sunulmuştur. Bu anlamda bölgede II. Meşrutiyet yıllarına kadar dikiş makinesine talebin devam ettiği görülmektedir. Bölgede satılan makineler genellikle kadın emeğinin başat bir rol oynadığı ev içi üretime yönelik olarak kullanılmaktaydı. Bu açıdan böyle teknolojik bir ürünün bölge halkının evine girmesi hane içi üretimin gelişimi ve boyutu hakkında da fikir vermektedir (CR US FC During the year 1908, Vol II, 1909: 661 – 662).

Singer'in Anadolu coğrafyasındaki dikiş makinesi kullanımını artırması özellikle 1908'den sonra yeni bir ivme kazanmıştır. 1911 yılına ait istatistiklerde şirketin tüm ekonomik zorluk ve belirsizliklere rağmen Anadolu coğrafyasında özellikle taksitli satışın mucidi olarak makine satış ve kullanımını artırdığı ve bu açıdan özellikle dikiş makinesi kullanımına bağlı olarak son dönem Osmanlı toplumunun Batı medeniyetinin konfor ve rahatlığına kendini adapte edebildiği ifade edilmiştir (CR US FC Calender year 1909, 1911: 899). Singer'in 1908 sonrasındaki bu başarısı makine satışını tetiklerken birtakım veriler de bu başarıyı doğrulamaktadır. Genel eğilimi göstermesi açısından aşağıdaki tablo 8'te Singer'in

1908 - 1914 yılları arasında Anadolu ve Balkanlarda sattığı dikiş makinelerinin sayıları ile elde ettiği brüt gelir \$ cinsinden verilmiştir.

Tablo 8. 1908 - 1914 Yılları Arası Singer'in Anadolu ve Balkanlarda Sattığı Makine Sayısı ile Brüt Geliri (\$)

Yıl	Satılan Dikiş Makinesi Sayısı	Elde Edilen Brüt Gelir (\$)
1908	51.254	1.748871
1909	54.463	1.835384
1910	66.757	2.269339
1911	84.623	2.925521
1912	88.509	3.023899
1913	78.415	2.706084
1914	78.000	-----
Toplam	502.021	14.509.098

(Kaynak: Godley, 2006: ekli Tablo A2 ve Tablo A3; Godley, 2024: 28 - 29).

Singer'in Anadolu ve Balkanlar'daki makine satışı 1912'de 90.000'e yaklaşırken ve elde ettiği brüt gelir 3.000.000 \$ üzerine çıkarken şirketin genel müdürü Douglas Alexander sadece Anadolu'daki satışların savaş öncesi normal bir yılda en ihtiyatlı tahminle 1.000.000 \$ civarında gerçekleştiğini tahmin etmekteydi. Bu satış rakamının en ihtiyatlı tahminle yapıldığı göz önüne alındığında Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'daki satışların 1.000.000 - 1.500.0000 \$ arasında seyrettiği söylenebilir (Denovo, 1963, 40). Singer'in satış trendiyle birlikte Singer marka dikiş makineleri aynı zamanda II. Meşrutiyet döneminde modernleşmenin de bir yansıması olarak görülüyordu. Osmanlı orta ve orta üst sınıfının evinde özellikle 1908 sonrasında dikiş makineleri sıklıkla görülmeye başlanmış ve bu makine evin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Singer'in 20. yy.ın başından itibaren imparatorlukta başarıları ve hızlı yayılımı mizah dergilerine bile konu olmuş ve 1913'te Karagöz Dergisi'nde yayımlanan bir karikatürde bir kadın ile Karagöz'ün Singer dikiş makinesi ile sürekli "minare kılıfı" dikiştiği tasvir edilmiştir (Brummett, 2003: 324 - 325).

Singer'in Anadolu'da bu denli makine kullanımını artırdığı ve yaygınlaştığı bir dönemde şirkete karşı 1910 - 11 yıllarında İzmir ve civarında bir boykot da meydana gelmiştir. Singer'e karşı İzmir ve çevresinde Aralık 1910'da başlayıp belli aralıklarla Haziran 1911'e kadar devam eden bu boykotun sebebi Singer'in özellikle yabancı ve gayrimüslim Osmanlı tebaasını istihdam etme politikasının bir sonucuydu. Singer'in İzmir ve Menemen gibi civar mahallerdeki şubelerinde çalışanların ekseriyeti Yunanlılardan oluşuyordu. Girit meselesi yüzünden Yunanistan'a karşı yapılan boykot hareketi zamanla Osmanlı'da faaliyette bulunan Singer'in de faaliyetlerini etkilemeye başlamıştır. İzmir ve çevresindeki Müslüman - Türk ahali şirket yönetiminden Yunanlıların işten çıkarılmasını talep etmiş ancak şirket bunu kendi menfaatlerine aykırı bulduğundan kabul etmemiş ve kısa süre içerisinde Singer'e karşı bir boykot hareketi başlamıştır. Singer'e karşı başlayan bu boykotta özellikle boykot komitesinin önemli bir etkisi söz konusuydu ve bu boykot onlar tarafından tertip edilip düzenlenmişti. Şirketin satış yapmasına veya şubelerinin faaliyette bulunmasına engel olmak gibi bir amaç taşıyan bu boykot hareketi Osmanlı ile ABD arasında bir süre için diplomatik bir sorun haline de gelmiş ancak özellikle 1911 yaz aylarından sonra Singer'e karşı yapılan bu boykot kendiliğinden sönmüştür. Bu boykot hareketi şu açıdan önem taşımaktaydı; Singer gibi uluslararası tanınırlığa ve ABD'nin diplomatik korumasına sahip şirketler dahi bulundukları bölgenin siyasi ve sosyal politikalarından birinci derecede etkilenebiliyorlardı (Kurnaz Şahin, 2022: 314 - 320; Engin, 2022: 847 - 851).

II. Meşrutiyet döneminin milli iktisat politikaları kapsamında önemli bir etki uyandıran boykot Singer'i etkilemekle birlikte şirketin Anadolu'daki varlığı 1914 yılına kadar sağlam bir zeminde devam edebilmiştir (Annuaire Oriental, Vol I, 1914: 1). Bu sağlam zemin aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı

öncesinde 1913 yılında Anadolu topraklarındaki genel nüfusun %2'sinin ya da hanehalkı nüfusunun %10'un üzerindeki kesiminin dikiş makinesine sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki bu oranlar her ne kadar sanayileşmiş Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri ile kıyaslanamazsa da Osmanlı'nın dikiş makinesi gibi teknolojik ürünleri kullanmadaki istekliliğini yansıtmaktadır. Bunda şüphesiz değişen moda anlayışı ile giyim – kuşamdaki farklı modeller ve tercihler rol oynamıştır. Bu durum ayrıca Osmanlı orta sınıfının dikiş makineleriyle hane içi üretilen elbise ve çeşitlerine rağbet etmesinin bir sonucu olarak da okunabilir (Godley, 2024: 18 - 19, 31). Bu sonuç aynı zamanda geç Osmanlı toplumunda kadın emeğinin de daha görünür bir hal almasını sağlamıştır. Bu anlamda özellikle dönemin *Kadınlar Dünyası* gibi dergilerinde hane içi üretim teşvik edilirken aynı zamanda kadına yönelik bir zihniyet değişimi de dikiş makineleri reklamlarıyla temsil edilmekteydi (Demir, 2016: 79 - 83). Singer, Birinci Dünya Savaşı'na kadar faaliyetlerini sürdürürken savaşın başlamasıyla seferberlik koşullarında şirketin elinde bulunan dikiş makineleri ile makine yağlarına el konulmuş ve şirket dalgalı bir ticari hayat sürdürmekle birlikte faaliyetlerini bir süre daha devam ettirebilmiştir (Kurnaz Şahin, 2022: 323 vd). Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini sürdüren Singer bu anlamda modern Türkiye toplumunda kadın emeğinin görünürlük kazanması ve kadınların Halkevleri'nde ücretsiz biçki - dikiş eğitimi alması konusunda inisiyatif almış bir kurum olarak varlığını uzun yıllar modern Türkiye'de devam ettirebilmiştir (Kasapoğlu Akyol, 2017: 159 vd).

4. Sonuç

Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafi ve jeopolitik konumdan dolayı Batı dünyasıyla siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkiler içine girerken aynı zamanda teknik ve teknolojik gelişmeleri de yakından takip etmiş veya edebilmiş siyasi bir yapılanmaydı. Bu anlamda özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra Batı'da gelişen başta ulaşım teknolojileri olmak üzere birçok teknolojik yenilik ve gelişmeyi Osmanlı Devleti yakından takip edebilmiştir. Yine aynı zamanda Sanayi Devrimi'nin bir diğer ürünü olan dikiş makineleri de icat edilmesinden kısa bir süre sonra ithalat yoluyla Osmanlı'da kullanılmaya başlanmıştır. 1860'lardan itibaren Osmanlı süreli yayınlarında görünürlük kazanan dikiş makineleri ilgili yıllarda Fransa, Almanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinden ithal edilmekteydi. Osmanlı Devleti, özellikle 19. yy.ın ikinci yarısından sonra deniz ulaşımı buharlı gemilerle yeni bir ivme kazandığı için bu tür teknolojik ürünleri İstanbul, İzmir ve Mersin gibi Anadolu limanlarına ithal edebiliyordu. Bu ithalatın limanlar aracılığıyla yapılan verilerine bakıldığında bunun özellikle 1880'lerden sonra ivme kazandığı görülmektedir. Osmanlı'nın dikiş makinesi kullanımı 1880'lerden sonra ivme kazanırken bu yıllarda Amerikan The Singer Manufacturing Company gibi şirketler de Osmanlı pazarına girmiş ve 1882'den itibaren çeşitli talimatnameler yayımlayarak Osmanlı kamuoyunu bu yeni teknolojik ürün hakkında bilgilendirmeye çalışmıştır. Singer'in Osmanlı pazarına girdiği 1880'li yıllar aynı zamanda başta İstanbul olmak üzere önemli bir şube ağını da kurabildiği bir döneme tekabül etmekteydi. 1881 yılında İstanbul'daki ilk şubelerini tesis eden şirket, kısa süre içerisinde İstanbul'un birçok yerinde şubeler meydana getirmiş ve bu durum 1890'lardan itibaren Anadolu'da bulunan mahallere de sirayet etmiştir. Singer'in şube ağı ve örgütlenebilmesinde taksitli satış, makine bakım ve onarımının yapılması ile Anadolu halkının satın alma gücünü göz önünde bulundurması önemli bir rol oynamıştır. Bu anlamda şirket Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar dikiş makinelerini götürebilirken aynı zamanda her ne kadar düşük teknolojik bir ürün olsa da bu ürünün Anadolu'da yaygınlaşmasını sağlamış ve kullanımını artırabilmiştir. Osmanlı toplumu, 20. yy.ın ilk yıllarına kadar daha önce tecrübe etmediği bu teknolojik ürün sayesinde ev içi üretim faaliyetlerinde bulunurken kadın emeği de bu makineler sayesinde daha görünür bir hâl almıştır. Kadın emeğinin ön planda olduğu bu makineler, 20. yy.ın ilk yıllarında sayıları 200 civarında olan Singer şubeleri ve satış mağazaları tarafından temin edilirken II. Meşrutiyet ve sonrasında şube sayısında gözle görülür bir artış olmuş ve 1914 yılına gelindiğinde Singer'in imparatorlukta şube sayısı 350'ye ulaşmıştır. Dönemin siyasi ve ekonomik konjonktüründen de etkilenen Singer'e karşı 1910 yılının sonlarına doğru İzmir ve civarında bir boykot başlamış ve aralıklarla 1911 Haziran'ına kadar devam

etmiştir. Bu boykot hareketi, şirketin toplumsal ve siyasal olaylardan birebir etkilendiği göstermesi açısından önemlidir. Singer, Osmanlı Devleti özelinde dikiş makinesi üreticisi olmasının yanında bu teknolojik ürünün yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamış ve 1908 sonrasında dikiş makinesi kullanımı Avrupai modernleşmenin bir parçası olarak algılandığından bu süreç geç Osmanlı toplumunun Avrupa'nın konfor ve rahatlığına adapte olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu adapte olma süreci savaş öncesi dönemde Anadolu'daki hanehalkının %10'unun dikiş makinesine sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu tarihsel süreç hane içi üretimde kadın emeğinin ve kadına yönelik zihinsel dönüşümün de birtakım izlerini taşımaktadır. Singer'in Osmanlı'daki faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı'yla sekteye uğrarken şirket yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de faaliyetlerini uzun yıllar devam ettirebilmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanması, analiz edilmesi ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu araştırma için herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA. BEO. 2688/201594.

BOA. DH. MKT. 521/61; 882/2; 1130/20; 2084/100; 2330/43; 2301/102; 2351/119; 2550/140; 569/8

BOA. DH. ŞFR. 247/52.

BOA. DH. TMIK.M. 22/58.

BOA. HR. HMŞ. İŞO. 13/2.

BOA. HR. SFR.3. 307/51.

BOA. HR. SFR.4. 401/52.

BOA. HR. TH. 318/24.

BOA. MF. İBT. 151/49.

BOA. ZB. 362/16.

Konsolosluk ve Ticaret Raporları

I. İngiltere

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the year 1891 on the Trade of Smyrna and District. (1892). London.

- Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the year 1894 on the Trade of Smyrna. (1895). London.
- Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the year 1894 on the Trade of Consular District of Aleppo. (1895). London.
- Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Report for the year 1896 on the Trade of Aleppo and Adana. (1897). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report on the Trade of Constantinople, Scutari and Durazzo. (1898). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1898 on the Trade of the Vilayet of Aleppo. (1899). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1899 on the Trade of the Vilayet of Aleppo. (1900). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the years 1897 – 99 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna. (1900). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1901 on the Trade of the Vilayets of Aleppo and Adana. (1902). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the years 1901 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna. (1902). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1902 – 03 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna. (1904). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1903 on the Trade and Commerce of the Vilayets of Aleppo and Adana. (1904). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1904 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna. (1905). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1905 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna. (1906). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1905 on the Trade of Constantinople and District. (1906). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1905 on the Trade and Commerce of the Vilayet of Aleppo. (1906). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1908 on the Trade of the Province of Adana. (1909). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1908 on the Trade of Constantinople and District. (1909). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1909 on the Trade of Smyrna. (1910). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1910 -11 on the Trade of Smyrna. (1911). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1912 -12 on the Trade of Smyrna. (1912). London.
- Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1910 – 11 on the Trade of Constantinople and District. (1912). London.

Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1912 on the Trade of Consular District of Constantinople. (1913). London.

Diplomatic and Consular Reports. Report for the year Ending July, 1913, on the Trade of Smyrna. (1914). London.

Diplomatic and Consular Reports. Report for the year 1913 on the Trade of the Consular District of Constantinople. (1914). London.

II. Amerika

U.S Bureau of Commerce. Commercial Relations of the United States with Foreign Countries. During the Year 1899. (1900). Vol: I, Washington.

U.S Bureau of Commerce. Commercial Relations of the United States with Foreign Countries. During the Year 1901. (1902). Vol: I, Washington.

U.S Bureau of Commerce. Commercial Relations of the United States with Foreign Countries. During the Year 1903. (1904). Vol: II, Washington.

US. Bureau of Commerce. Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the year 1905. (1906). Washington.

US. Bureau of Commerce. Commercial Relations of the United States with Foreign Countries During the year 1907. (1908). Vol: I, Washington.

US. Bureau of Commerce. Commercial Relations of the United States with Foreign Countries Calender year 1909. (1911). Washington.

Gazete ve Dergiler

Annuaire Oriental, Vol I, 1912.

Annuaire Oriental, Vol I, 1914.

Indicateur Oriental, 1888.

La Turquie, 10 Février 1866, S. 9.

La Turquie, 12 Février 1866, S. 10.

İkincil Kaynaklar: Kitap ve Makaleler

Akay, T. (2012). Osmanlı Devleti'nde Arma-i Osmânî ve Tuğrâ-yi Hümâyûn'un alâmet-i farika olarak kullanımı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (9), 1 -15.

Baskıcı, M. M. (2005). *1800 – 1914 yıllarında Anadolu'da iktisadi değişim*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Baskıcı, M.M. (2009). Osmanlı piyasasında ticaret: Yabancı tüccarların dikkat etmesi gereken hususlar (1870 – 1920). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (1), 39 – 55.

Brummett, P. (2003). İkinci Meşrutiyet basınında imge ve emperyalizm 1908 – 1911. (A. Anadol, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 2000).

Cooper, G.R. (1976). *The sewing machine, its invention and development*. Washington: Smithsonian Institution Press.

Davies, R. B. (1969). Peacefully working to conquer the World: The Singer Manufacturing Company in foreign Markets, 1854 – 1889. *The Business History Review*, 43 (3), 299 – 325.

- Demir, M. (2016). Osmanlı kadınları arasında modanın yaygınlaşmasında bir araç olarak bıçkı - dikiş. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 71 - 90.
- Deringil, S. (2014). *İktidarın sembolleri ve ideoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876 -1909)*. (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap. (Orijinal eserin basım tarihi, 2001).
- Denovo, J. A. (1963). *American interests and policies in the Middle East 1900 - 1939*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Emiroğlu, K. (2017). *Gündelik hayatımızın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Engin, V. İzmir ve çevresinde Amerikan Singer Şirketine Uygulanan Boykot. T. Gökçe, H. Çalış (Ed.), *Çaka Bey'den günümüze izmir* (s. 847 - 851) içinde. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları.
- Fesch, P. (1999). *Abdülhamid'in son günlerinde İstanbul*. (E. Üyepazarcı, Çev.). İstanbul: Pera Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi, 1907).
- Godley, A. (2006). Selling the sewing machines around the World: Singer's international marketing strategies, 1850 – 1920. *Enterprise & Society*, 7 (2), 266 – 314.
- Godley, A. (2024). The sewing machine. V. Pouillard, V. D. Senécal (Ed.), *The Routledge history of fashion and dress, 1800 to the present* (s. 17- 41) içinde. London and New York: Routledge.
- Halifeoğlu, M. (2007). *Tarsus Amerikan koleji'nin kuruluşu, gelişimi ve faaliyetleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Issawi, C. (1980). *The economic history of Turkey 1800 – 1914*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- İşisağ, A. N. (2019). *Orosdi – Back efsanesi (Horozdibeği) Adana*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Jones, G. (2005). *Multinationals and global capitalism (from the nineteenth to the twenty – first Century)*. Oxford: Oxford University Press.
- Kasapoğlu Akyol, P. (2017). Geçmişten günümüze yaygın eğitimde Singer dikiş kursları aracılığıyla kadın halk eğitimi. *Dört Öge*, (11), 153 – 168.
- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner okulları)*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Köse, Y. (2016). *Dersaadet'te tüketim (1855 – 1923)*. (T. Turan, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 2010).
- Kupferschmidt, U. M. (2004). The social history of the sewing machine in the Middle East. *Die Welt des Islams*, 44 (2), 195 – 213.
- Kurnaz Şahin, F. (2022). İzmir ve havalisinde Amerikan Singer Manufacturing Company'e karşı boykot hareketi (1910 – 1911). *Tarih incelemeleri Dergisi*, 37 (1), 305 – 331.
- New York'taki Singer kumpanyasının V.S. vibrating şatıl tesmiye olunan hakiki Singer dikiş makinelerinin suret-i istimaline hâvi talimatname*. (1882). İstanbul.
- Owen, R. ve Pamuk, Ş. (2015). *20. yüzyılda Ortadoğu ekonomileri tarihi*. (A. Edirne, Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1998).
- Sarioğlu, A. İ. (2011). My faithfull machine: The role of technology in daily life the case of Singer sewing machine in Turkey [Unpublished Master's Thesis]. Middle East Technical University.

- Quataert, D. (1992). *Manufacturing and technology transfer in the Ottoman Empire 1800 – 1914*. İstanbul – Strasbourg: The Isis Press.
- Quataert, D. (1999). *Sanayi devrimi çağında Osmanlı imalat sektörü*. (T. Güney, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1993).
- Yılmaz, E. (2024). Geç dönem Osmanlı toplumunda teknoloji ve kullanımına dair bazı gözlemler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (65), 183 – 199.

Extended Summary

Sewing Machine Usage in the Ottoman Empire and The Singer Manufacturing Company

The Ottoman State was both affected by the events taking place in the West and was able to closely follow the technological innovations and developments that emerged in the West due to its geographical and geopolitical location. The Ottoman State's ability to follow technological developments was not limited to production and transportation/communication; the state began to use many innovations that it thought would provide social benefit and contribution from relatively early dates. In this respect, the 19th century was a historical period in which technological developments in the world developed very rapidly and became widespread at an unprecedented level. Developments in transportation and communication technologies played an important role in the increase in the transfer and use of technology in this century. As is known, the 19th century is called the transportation age by many historians and scientists, while parallel to this development, steamships, in particular, connected the world in a way that they had not experienced before, and the volume of international trade showed a significant increase. This development also had a facilitating effect on technology imports for states located in the periphery such as the Ottoman State. The Ottoman Empire was able to import technological products developed in Europe and America, especially after the 1850s, via steamships. Although technology import and transfer varied between years and regions, the fact that the Ottoman Empire was a technology importer continued until the end of the empire. Technology import was also the case for sewing machines, which constitute our research topic. After the sewing machine appeared in European markets as a commercial commodity, especially in the 1850s, the Ottoman Empire also began to import this technological product, and from the mid- 1860s onwards, sewing machines began to appear in advertisements and announcements in Ottoman periodicals. Although it is not possible to determine when sewing machines were first imported to the Ottoman Empire, it is understood from the records that the Ottoman Empire was a net importer of sewing machines, especially after the 1880s . The 1880s, when imports of sewing machines increased in the Ottoman Empire, also corresponded to the entry of The Singer Manufacturing Company, which had an international character until that period, into the Ottoman market. Singer established its first branch in the Ottoman Empire in the capital Istanbul in 1881 and later the number of branches in the capital began to increase rapidly towards the end of the 1880s . While the number of branches in Istanbul increased, branches in Anatolia also began to be established and in this sense, the 1890s coincided with a time period when the company was able to organize in the Anatolian geography. The years when the company was organized in Anatolia were also a period when sewing machine imports from abroad increased. At this point, imports especially through ports such as Istanbul, Izmir and Mersin had reached a significant level. Sewing machine imports followed a fluctuating course between the 1890s and the early years of the 20th century while also showing continuity. It is possible to observe this continuity especially from the early years of the 20th century until the Second Constitutional Era. In this sense, late Ottoman society began to use the sewing machine in a serious way towards the Second Constitutional Monarchy, and this machines also began to gain an important place in the lives of the middle and upper-middle classes. The intensive use of sewing machines during this period has been interpreted as late Ottoman society embracing European modernization and at the same time adapting to the comfort and convenience of the West.

Singer company in the Ottoman geography played an important role in the importance of the use of sewing machines from the early years of the 20th century . When we look at these activities, we see that the company had approximately 200 branches at the beginning of the century. When we look at the geographical distribution of these branches, we see that they spread over a wide area from Edirne to Diyarbakır and Mardin. While Singer was organized in Istanbul in the 1880s, it also established

branches in the Anatolian geography. While it is a known fact that these branches increased the use of machines in the region they were located, it is seen that these branches and agencies could spread to the most remote corners of Anatolia. When we look at the distribution of branches, we see that the company organized seriously and increased the sale of machines in the Western and Central Anatolian regions, especially in Istanbul and the Marmara Region. Singer's ability to organize quickly and increase the number of branches from 200 to 350 in the period until World War I played an important role in the fact that it implemented installment sales, machine maintenance and repair services in Anatolia in a timely and rapid manner, and took into account the purchasing power of the Ottoman people. As we have shown in our research, Singer made installment sales permanent in order to ensure the use and popularization of sewing machines in Ottoman society and rented them to consumers even though the prices of the machines changed. A contract was prepared between the company and Ottoman consumers for the rented machines, and this contract became the first source to be consulted in case of a legal problem between the company and the people. Since the company rented the machines, it remained the owner of the machines in this sense, and therefore the consumers could not claim any rights over the sewing machines. While this rental issue provided a development in favor of the company, most of the time the Ottoman people and villagers were victimized due to this system. The main reason for this victimization arose when the monthly installments were not paid by the people; In this case, the machines were taken back by the company and the installments paid until then were not paid back to the Ottoman people. This sales system caused many problems and complaints, but the Ottoman State could not intervene in the legal processes due to the contract between the company and the people, and many events ended against the Ottoman people.

Another reason for Singer's success in Ottoman Anatolia was the company's employment policy, which was aimed at employing foreign or non-Muslim Ottoman subjects in particular. From the first years of its operations in Anatolia, Singer generally gave priority to employing foreigners and non-Muslim Ottoman subjects. The first branches established and the branches established later shared the same fate in this sense. The managers, assistant staff and servants of these branches were generally selected from Armenian and Greek subjects. These non-Muslim subjects, who played the role of intermediaries, were at the head of the branches in the regions where they were located, and at the same time played an important role in the transfer of Western technology to the Ottomans. At this point, these people also became intermediaries in the technology transfer and made a positive contribution to the spread of technological products. Singer's activities in Anatolia, especially through local non-Muslim elements, was an important element of the company's success during and after the Second Constitutional Era, and thanks to this non-Muslim element, the company was able to have 350 branches throughout the empire after 1912. Singer's ability to achieve this success in a relatively short period of time set an example for other American companies, while at the same time, some undesirable actions such as boycotts occurred against the company. The boycott movement against Singer, which began in Izmir towards the end of 1910, emerged mostly in connection with the Cretan issue. While the boycott was carried out against Greece and the Greeks due to the Cretan issue, the fact that Singer's employees in Izmir were mostly Greek caused significant problems between the company and the public, and during this period, the Muslim-Turkish public asked Singer to dismiss the Greeks. Singer, aware that his economic activities were carried out by local non-Muslim subjects, did not accept this request, and subsequently a boycott movement against the company began in Izmir and its vicinity. This boycott, which began in December 1910, soon spread to regions such as Menemen and put the company in a difficult position. During this boycott, which continued at certain intervals until the summer of 1911, some diplomatic problems arose between the Ottomans and the USA. Since Singer is an American company, it usually reported the situation to the American consulate when its commercial activities were blocked during the boycott. This boycott movement, organized by the local boycott committee in Izmir, put Singer and its employees in a difficult situation and is an important

event in terms of showing that even an international company is affected by local political, social and economic developments. Singer, which was able to continue its activities in Anatolia under normal conditions until 1914, encountered many problems after the beginning of the First World War, and the company's sewing machines and machine oils were confiscated by the Ottoman State, and the company was able to continue its activities under these conditions for a while. Singer was able to continue its commercial activities for many years in the modern Republic of Turkey, which was established after the Ottoman Empire, and in this sense, it also provided educational activities with various courses for women.

Ekler

1. Singer Dikiş Makinelerinin Kullanımına Dair Talimatname'nin Kapak Sayfası

Kaynak: Singer dikiş makinelerinin suret-i istimaline hâvi talimatname, 1882: 1.

2. Singer Dikiş Makinesi ile Aksesuarlarını Gösteren 1882 tarihli Bir Fotoğraf

Kaynak: Singer dikiş makinelerinin suret-i istimaline hâvi talimatname, 1882: 3.

3. Kadınlar Dünyası Dergisi Kapağında Modern Giyimli Bir Kadın Dikiş Makinesinin Önünde

Kaynak: Demir, 2016: 83.